
FUAT SEZGİN'E GÖRE İSLAM DÜŞÜNÇESİ VE BATI MEDENİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İlhan YILDIZ¹

Öz

Fuat Sezgin'e göre, herhangi bir uygarlık kendi başına ortaya çıkmaz. Hele dış etkilere kapalı olan bir uygarlığın ortaya çıkması ve gelişmesi söz konusu bile olamaz. Bilindiği gibi, İslam uygarlığı, birçok farklı uygarlıklara beşiklik etmiş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bunlar Eski Hint, Eski Yunan ve Sasani uygarlıklarıdır. Müslümanlar, bu eski uygarlıkların entelektüel mirasına sahip olmuşlardır. Böylelikle Yunancadan, Hintçeden ve Farsçadan Arapçaya birçok klasik eseri tercüme etmişlerdir. Bu çeviriler sonunda, İslam dünyasında aydınlanma dönemi başlamış, bilim ve felsefe için olumlu bir ortam hazırlanmıştır. Özgün İslam bilim ve felsefesinin en kıymetli kitaplarının bu dönemde yazıldığı söylenebilir. Haçlı seferleri sırasında ortaya çıkan İslam ile Batının mücadelesi, İspanya ve Sicilya'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra başka bir düzeye ulaşmıştır. İşte tam da bu dönemde matematik, tıp, coğrafya, astronomi, kimya, mantık ve felsefe başta olmak üzere bilim ve felsefe alanında Müslümanlar tarafından yazılmış olan en temel kitapların tercüme edilmesi için Avrupa'da okulların kurulduğunu görmekteyiz. Salerno ve Toledo başta olmak üzere bu tercüme okullarının finansal desteği ile İslam dünyasından toplanan kitapların neredeyse bütün Batı dillerine tercümesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tercüme Okulları, İslam Felsefesi, İslam Bilimi, Kilise, Avrupa Bilimi, Avrupa Felsefesi.

¹ Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, ilyil@yahoo.com, ORCID No: 0000-0003-3848-6723.

Makale Gönderilme Tarihi: 5 Mart 2020. Makale Kabul Tarihi: 5 Mayıs 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ISLAMIC THOUGHT AND ITS EFFECTS ON WESTERN CIVILIZATION ACCORDING TO FUAT SEZGİN

İlhan YILDIZ

Abstract

According to Fuat Sezgin, any civilization does not emerge by itself. Especially a civilization that is closed to external influences cannot emerge and develop. Islamic civilization has spread to a geography that has hosted many different civilizations. These are Ancient Indian, Ancient Greek and Sassani civilizations. Muslims also possessed the intellectual legacy of these ancient civilizations. Thus, they have translated many classical works from Greek, Hindi and Persian into Arabic. As a result of these translations, a period of enlightenment began in the Islamic world. A positive science and rationality environment was created. It can be said that the most valuable books of original Islamic science and philosophy were written in this period. The struggle between Islam and the West, which emerged during the Crusades, reached another level after the conquest of Spain and Sicily by Muslims. It was during this period that schools were established in Europe to translate the most basic books written by Muslims in science and philosophy, particularly in mathematics, medicine, geography, astronomy, chemistry, logic and philosophy. With the financial support of these translation schools, especially Salerno and Toledo, the books collected from the Islamic world have been translated into almost all Western languages.

Keywords: Translation Schools, Islamic Philosophy, Islamic Science, Church, Europe Science, Europe Philosophy.

Giriş

Türkiye, Fuat Sezgin'i ilk defa televizyon programlarından tanımıştı. Sezgin bu programlarda Orta Çağda İslam düşünürlerinin çok önemli şeyler söylediklerini; hatta Batı medeniyetinin arka planında Müslümanların bulunduğunu ileri sürmüştü. Daha sonra arka arkaya bu bağlamda yazdığı kitapları yayınlanmaya başladı. Bazı kesimler kendisini hayranlıkla izlerken bazıları da onu modern bilime karşı olmakla ve dolayısıyla gericilikle suçlamaktaydı. Zira Türkiye'de katı pozitivistimin hakim olduğu o yıllarda bu şekilde yapılan konuşmalar büyük eleştiri alıyordu. Ne yazık ki bu anlayış bazı mahfillerde hala varlığını sürdürmektedir.

Aslında bilim tarihi ve İslam bilim tarihi alanlarında birçok araştırmacının çalıştığı bilinmektedir. Ancak Fuat Sezgin'in bunlar arasında öne çıkmasının iki temel nedeni vardır:

- 1- Onun ilginç yaşam öyküsü,
- 2- İddialarının büyük bir kısmını somut delillerle kanıtlaması.

Fuat Sezgin'e göre, İslam dünyasının Batı medeniyeti karşısında komplekse girmesinin hiçbir anlamı yoktur. Dolayısıyla Müslümanlar, Batı karşısında eziklik duymamalıdır. Bu durumdan kurtulmanın en kestirme yolu Müslümanların felsefe ve bilime yapmış oldukları katkıları somut bir şekilde ortaya koymaktır. Ona göre, Müslümanların 800 yıllık felsefe ve bilim hâkimiyetinin bilimler tarihindeki yerini bulamıyoruz. Eğer İslam dünyasının bilim ve felsefeye katkısı somut delillerle bulunup ortaya çıkarılırsa iki sorun ortadan kalkacaktır:

- 1- İslam dünyasında bulunan aşağılık kompleksi;
- 2- Batı dünyasının mütekebbir tavrı. (Sezgin, 2018, 20-23)

Kendi ifadelerinden anladığımız kadarıyla Fuat Sezgin'i İslam bilim tarihi alanında araştırma yapmaya iten iki başat neden vardı:

1. Hocası Alman oryantalist Hellmut Ritter'in *Harezmi* (d. 780 - ö. 850), *İbni Heysem* (d. 965 – ö.1038) ve *Biruni* (d. 973 - ö. 1051) başta olmak üzere sürekli İslam düşünürlerinden söz etmesi.

Sezgin bu olayı şöyle anlatmaktadır:

“1942 senesinde İstanbul Üniversitesinde Arap filolojisi eğitimi almaya başladığımda dünyanın gelmiş geçmiş en büyük oryantalisti kabul edilen Alman Hellmut Ritter’in öğrencisi oldum. Hocamdan Müslümanların arasında da büyük matematikçiler olduğunu ve Avrupa’nın en büyük âlimleri seviyesinde bilim adamı olduklarını işitip, isimlerini de duyunca çok şaşırılmış, dehşete düşmüştüm. Çünkü ilkokulda ve lisede öğrendiğimiz şeyler tamamıyla buna aykırıydı. Modern dünyanın gelişimine İslam dünyasının katkısını sıfır diye biliyorduk. Ritter’in sözleri İslam ilimleri tarihini öğrenmem için kırbaç rolü oynadı. Bütün dünyayı terk ederek gece gündüz bunun için çalıştım.” (Tayfur, 2009, 83; Balta, 2004, 489)

2. İlkokula başladığı ilk haftalarda -kendi ifadesiyle- “süslü püslü hanım öğretmenin ‘İslam bilginlerinin dünyanın bir öküzün boynuzu üzerinde durduğuna ve öküz kafasını sallayınca da zelzele meydana geldiğine inandığını’ alaycı bir üslupla söylemesiydi” (Sezgin, 2012, 10).

Nitekim Sezgin ilkokulda tecrübe ettiği bu tür olayları lise yıllarında da yaşadığını kendisi şöyle anlatmaktadır:

“Lise tahsiline başladığım henüz daha ikinci haftasında, bir öğretmenimiz bize Müslüman hocaların dünyanın öküzün boynuzu üstünde olduğuna, öküz kafasını sallayınca da zelzele meydana geldiğine inandıklarını söyledi. Lise tahsilim boyunca bunu tashih eden hiçbir öğretmen olmadı. Hâlbuki çok sonraları öğrendim ki Müslümanlar daha hicretin 1.yüzyılının sonuna doğru Aristo’ya isnat edilen Kitabü’l-Âlem’i tercüme etmiş, orada zikredilen dünyanın yuvarlak olduğu nazariyesini öğrenerek tartışıp kabul etmişler ve onların büyük çoğunluğu buna ilaveten dünyanın döndüğüne de inanmışlardı. Miladi 16 ve 17.yüzyılda Avrupalıların dünyanın şekli ve dönmesiyle alakalı ne büyük mücadeleler yaşadığı düşünülürse, Müslümanların ne kadar ileri oldukları ve münevverlerimizin durumu daha iyi anlaşılabilir.” (Tayfur, 2009, 83; Seyfi, 2003, 73)

İslam Dünyasında Felsefe ve Bilimin Ortaya Çıkışı

İslamiyet’ten önce Arap toplumunun, kendileri veya şehirlerini savunmaları için ürettikleri ok, yay, kılıç vb. basit bir takım silah üretme teknikleri, tarım ve hayvancılık için hava durumu ile ilgili bir takım iptidai bilgiler ve çölde yol bulmak için sahip oldukları yön bilgisi dışında bilgileri yoktu. Okuma yazma bilmiyor, matematik hesaplarını elle veyahutta kafadan yapmaya çalışıyorlardı. Yani dönemin bilim ve tekniğinden uzak, tabir caizse ilkel bir hayat sürmekteydiler. Buna rağmen 632 yılında Hz. Muhammed (s.a.v.) vefat ettiğinde, haritada çizme şeklinde gözükten bütün Arap yarımadası İslamiyet’i kabul etmişti. 644 yılında Hz. Ömer (r.a.) halifeliliği döneminde

Asya ve Afrika içinde Müslümanlar egemenlik alanlarını sürekli genişletmiş; Kudüs, İslam devleti sınırları içine alınmış; bu yıllarda iki kudretli devletten biri olan Pers İmparatorluğu yıkılmıştı.

Fuat Sezgin Müslümanların az zamanda bu kadar önemli fetihler yapmasının olağanüstü bir şey olduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

“Müslümanlar 634 yılında Suriye’yi Bizanslıların elinden almak, 635’te Anadolu’nun güney sınırlarına uzanmak, 637 yılına kadar bütün Irak bölgesini fethetmek, 641’de Mısır’ı 642 yılında İran’ı fethetmekle çok büyük bir devlet olmuşlardı. Müslümanların daha 649 yılında kısa süren Kıbrıs adası hâkimiyetleri, 652 yılında Sicilya sahillerine ulaşmaları, birkaç yıl sonra Girit ve Rodos’tan başka birçok Ege adasına ve İzmir’e yapılan fetih hareketi, 674 ve 678 yılları arasında her yıl İstanbul’u kuşatmaları, Peygamberin vefatından sonra geçen 40 yıl kadar bir zaman zarfında ne büyük askeri ve politik bir devlet ve deniz gücü olduklarını göstermektedir.” (Sezgin, 2012, 113)

Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Müslümanlar çok az bir zamanda bu kadar önemli başarıları nasıl göstermiştir? Bu başarının sırrı konusunda birçok farklı iddia vardır. Kanaatimce neredeyse 800 yıl kesintisiz sürecek olan İslam medeniyetinin temelini oluşturan bu başarıların sırrı, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in İslam dünyasına attığı "yeni format"ta saklıydı. Zira Hz. Muhammed (s.a.v.) İslam ülkelerini "kocaman bir okula" dönüştürmüş, yediden yetmişe herkes eğitim-öğretim çatısı altında toplanmıştır. Yani Hz. Peygamber, Müslümanları dört farklı şekilde kategorize etmiştir:

- Ya öğrenen ol;
- Ya öğreten ol;
- Ya bunlara destek ol;
- Dördüncü bölümde kalanlar ise hüsrana uğrayacaktı.

Zira Hz. Peygamber, bu üç bölümün Müslümanların varlığı ve gelecekleri için son derece önemli olduğunu, bu projeksiyonun dışına çıkanların İslam ümmetinin felaketler yaşamasını arzu edenlerle aynı amaca sahip olduğunu söyleyerek Müslümanların ilim meclislerinin müdavimi olmasını tavsiye etmiştir.

Allah Teâlâ’nın Müslümanlara ilk emri “oku” olmuş, “kalem” adlı sure ise, Kur’an’da ikinci sırada yer almıştır. Yani Allah Teâlâ Müslümanlardan okuma ve yazmaya yoğunlaşmalarını istemektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Dünyayı isteyen ilme sarılsın, ahreti isteyen ilme sarılsın, hem dünyayı hem ahreti isteyen yine ilme sarılsın” (et-Tac, c.1, s.22) demiştir. Yine Hz.

Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “İlim aramak hem erkek hem de kadın bütün Müslümanlara farzdır” (Fevzül-Kadir, c.1, s.542). Allah Teala Kur’an’da hakiki Müslümanların cahil olamayacağını şöyle beyan etmektedir: “...Allah’tan, ancak âlim kulları haşyet duyar (korkar)” (Fâtır, 35/28). Yukarıda sadece bir kısmından bahsediliyor ancak ilim meclislerinin içinde olmak gerektiği konusunda binlerce ayet ve hadis var. Böylece Hz. Muhammed (s.a.v.) bilimi ve hatta felsefeyi yaşamın merkezine taşımaktadır. Bunun yanı sıra bilimin mümine ait olduğunu ve eğitim görmek için Çin gibi en uzak ülkelere bile gidebileceğimizi hatta Müslüman olmayan hocalardan ders alabileceğimizi bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) emretmiştir (Câmiü’s-Sağîr, 1/310, H. No: 640).

Bilindiği gibi, İslam eğitiminin amacı, “eşyanın hakikati”ni bulmak, ilim meclisleri aracılığı ile insanlığın refah ve mutluluğunu sağlamak, insanları pagan inançlarından kurtararak Allah Teâlâ’nın varlığına ve birliğine inanan nesiller vücuda getirmektir. Zümer suresi 9. Ayette Allah Teala: “*Deki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*” şeklinde bir soru sormaktadır. Burada açıkça deniyor ki: “*Bilgi güçtür ve biliyorsanız üstünsünüz.*” Dahası Kur’an’da tezekkür (geçmişe dönük düşünce/ Sad, 29), teakkul (akletme/ Bakara, 260), tefekkür (bilimsel düşünce/Alî İmran, 190-191), teemmül (derin düşünce/Araf, 185) ve nihayet tedebbür (beyni zonklatırcasına düşünme/Nisa, 82) şeklinde birçok düşünme şekli ve tonlamasından bahsedilmektedir.² Bütün bunlara baktığımızda İslam dininin, hiçbir din ve medeniyette görülmeyen şekilde düşünceye dolayısıyla felsefeye vurgu yaptığı izahıta varestedir.

Fuat Sezgin’e göre, İslam bilimi dünyada kendini göstermeye başladığı andan itibaren bütün alanlarda olduğu gibi bilim tarihi alanında da hızla ilerlemiştir. Bu durum bütün dünyada araştırmacı ve bilim adamlarının zihinlerini meşgul etmiş ve bir takım soru işaretleri bırakmıştır (Sezgin, 2012, 56-57). Konuya bu şekilde bir giriş yaptıktan sonra Sezgin, İslam medeniyetinin ortaya çıkması ve gelişmesinin arka planında bulunan temel nedenleri 12 madde halinde şöyle sıralamaktadır:

- “1) İslam’ın erken döneminde Araplar manevî uyanış havasına ve zaferlerden doğan güvenlerine paralel olarak güçlü bir bilgi susamışlığıyla doluydular; böylelikle öğrenmeye tutkun ve yabancı unsurları almaya hazır haldeydiler.
- 2) Bu şuuru yansıtan yeni din, bilimleri engellemediği gibi üstelik teşvik etti.
- 3) Emevî ve Abbasi hanedanları ve diğer devlet adamları bilimsel gelişmeyi birçok yönden desteklediler.

² Bu konu ile ilgili yüzlerce ayet bulunmaktadır. Ancak burada sadece birer örnek verilmiştir.

4) Diğer dinlerin kültür taşıyıcılarına karşı, memleketlerinin fethedilmesi sonrasında Müslümanlar tarafından iyi davranıldı, değer verildi ve onların yeni topluma katılması sağlandı.

5) Daha birinci yüzyıldan itibaren İslam toplumunda, Avrupa Ortaçağında ve sonrasında bilinmeyen eşi görülmedik verimli bir öğretmen-öğrenci ilişkisi gelişmiştir. Öğrenciler sadece kitaplardan değil, bunun yanı sıra doğrudan doğruya hocalar tarafından verilen dersler yoluyla bilgiler edinmişlerdir. Bu, öğrenme eylemini kolaylaştırmış, böylece güvenilir bir bilginin garantisi olmuştur.

6) Doğa bilimleri ve felsefe, filoloji ve edebiyat başlangıçtan beri, teolojik değil, dünyevi bir anlayışla yapıldı ve sürdürüldü. Bilimlerle uğraşmak, sadece din adamları sınıfının imtiyazı değildi, bütün meslek gruplarına açıktı. Bu yüzdendir ki biyografik ve bibliyografik eserlerde Arap-İslam kültür dairesinin çoğu bilim adamının baş adları meslek nitelemeleridir, terzi, ekmekçi, marangoz, demirci, deve sürücüsü ve saatçi gibi.

7) Daha 1./7. yüzyılda camilerde umuma açık ders faaliyeti başlamıştır. 2./8. yüzyılda önemli filologlar, edebiyatçılar ve tarihçiler büyük camilerde kendi eğitim kürsülerine (ustuvâne) [sütun] sahiptiler. Bu eğitim öğretimde derslerin ve tartışmaların nasıl olduğuna ilişkin bize ulaşan haberler yüksek bir akademik stile tanıklık etmişlerdir. Bu büyük camiler, 5./11. yüzyılda devlet üniversiteleri kurulana kadar kendiliklerinden ilk üniversitelere dönüşmüşlerdir.

8) Arap yazısının karakteri, Arapçanın kolay ve hızlı yazılmasına imkân tanıyordu ve böylelikle kitaplar çok geniş bir yayılma alanı bulabilmiştir.

9) Hızlı ve köklü bir şekilde gelişen filoloji, bilginlere eserlerinin redaksiyonu ve yabancı dillerle olan ilişkileri için sağlam bir temel sağlamıştır.

10) Yabancı terminolojilerin alınması ve benimsenmesi, tam tanımlama ve bilimsel kesinlik için bakış açısını keskinleştirmiştir, kendine özgü Arapça terminolojinin ve bilimsel dillerin oluşturulmasına götürmüştür.

11) Yazılı aktarım, önce Hicretin ilk yüzyılından beri ilerletilen geleneksel papirüs endüstrisi ile daha sonra ise Çin'den alınan ve İslam dünyasında yazı malzemesi olarak geniş bir yaygınlık kazanan kâğıdın üretimi için imalâthaneler kurulmasıyla da ciddi biçimde desteklendi.

12) 4./10. yüzyılda daha iyi ve daha uzun süre kalıcı mürekkebin, bir tür karışım olan isten mamul demir palamutu mürekkebinin (karışımında bulunan öğeler: demir sülfatı, meşe palamutu ekstresi, gummi Arabicum/ Arap zamkı ve su) geliştirilmesi siyah koyu bir yazıyı mümkün kıldı, böylece yazıların zaman içerisinde solmadan veya kahverengileşmeden daha uzun süreli kalıcılığı sağlandı. Filhakika iddia edebiliriz ki Arap-İslam kültüründe bilimlerin hızlı, geniş ve köklü gelişimi üzerinde bütün bu faktörler hep birlikte rol oynamıştır ve bu faktörler sadece kısa bir zaman dilimi için değil, aksine yüzlerce yıl etkili olarak kalmışlardır. Sık sık, genelde dinin, özelde ise ortodoksinin, teolojinin veya tasavvufun bilime zarar verici etkisinden bahsetmek haksız bir davranıştır. Bu tür düşüncelerde, Arap-İslam bilimlerinin bilinen gelişiminin yüzlerce yıl boyunca sürekli ilerlediği ve

yaratıcılığın 16. yüzyıla kadar gevşemediği göz ardı edilmektedir.”
(Korkmaz, 2009, 199; Sezgin, 2008, 168-170)

Yukarıda da görüldüğü gibi, Fuat Sezgin’in, Müslümanların felsefe ve bilime nasıl katkı sağladıkları, ne tür yöntemler takip ettikleri ve hangi alanda icatlar yaptıkları ile ilgili son derece ilgi çekici yaklaşımları bulunmaktadır. O’na göre, Kur’an ve hadislerden aldıkları ilhamla Müslümanlar, bilim ve felsefe alanında harikulade çalışmalara imza atmışlar ve farklı bilim alanlarında sayısız icat yapmışlardır. İslam dünyasında ortaya çıkan bu gelişmeleri Fuat Sezgin’in perspektifi ile şu şekilde kategorize edebiliriz:

1. Tercüme hareketleri ve okuma dönemi

Bilim tarihi kaynaklarına baktığımızda, hem İslam hem de Batı dünyasında tercüme faaliyetlerinin hangi tarihte, hangi kaynaklar kullanılarak, hangi kişi veyahutta toplumlar tarafından ve nasıl yapıldığı konusunda ayrıntılı bilgilere sahibiz. İslam dünyasında ortaya çıkan çeviri çalışmaları, çeviri için kurulan Beytü’l-Hikme, çeviri faaliyetlerinde yer alan sultanlar, mütercimler, sponsorlar vs. en küçük detaylara kadar bize bildirilmiştir.

Tercüme edilen kitaplar, tercüme için yapılan seyahatler, hangi kültürlerden tercümelerin yapıldığı, hangi ülkelere tercüme için gidildiği başta olmak üzere hiçbir şey karanlıkta kalmamıştır. İslam dünyası kitaplar bir yana felsefi düşünceleri bile sahiplerine refere etmiştir. Örneğin, Sokrates’in kitabı yoktur ancak Müslümanlara ait felsefe kitaplarında Sokrates (d. MÖ 469 – ö. MÖ 399)’i referans gösteren birçok fikir ve düşünce bulunmaktadır. Ancak eski Yunan medeniyeti Mısır Mezopotamya uygarlığı başta olmak üzere beslendiği kaynakları gizlemiş, onlar hakkında bilgi vermemiştir. Hâlbuki Thales (d. MÖ 624 – ö. MÖ 546) gibi antik Yunan filozoflarının Mısır’da felsefe eğitimi aldıklarını bilim tarihi kitaplarından öğrenmekteyiz. Yine Platon’un ideler alemi teorisinin Mısırlı bir rahibe ait olduğunu açıkladığı bilinmektedir. İslam dünyası, Batı dünyasının bu ikircikli tavırlarına hiçbir zaman sahip olmamış, yararlandığı kaynakları kitaplarında açıkça belirtmiştir. Böylece bilim tarihinde ilk defa kitaplarda yararlanılan yazar adı ve dolayısıyla dipnot belirtilmesi olayı Müslümanlar tarafından kullanılmıştır. Öyle ki İslam dünyasında Sokrates, Platon (d. MÖ 428 – ö. MÖ 348) ve Aristo (d. MÖ 384 – ö. MÖ 322)’nin eserleri basılmış ve yayınlanmış, İslami ilimler alanında çalışanlar da dahil olmak üzere hemen herkes tarafından okunmuştur.

Diğer taraftan çeviri hareketlerinin sonucunda İslam düşüncesinin ortaya çıkmış olduğunu savunan görüşler gerçeği yansıtmamaktadır. Ancak çeviri hareketleri sonucunda İslam coğrafyasına taşınan Yunan felsefe geleneğinin İslam felsefesini etkilediğini söyleyebiliriz (Açıkgenç, 2018, 81). Kaldı ki Müslümanlar sadece Yunan felsefesini tercüme etmemiş Hint ve İran bilim ve felsefesine ait belli başlı eserleri de tercüme etmiştir. Öyle ki bazen bu çeviriler bizzat devlet adamları tarafından desteklenmiştir. Örneğin, Abbasi Sultanı Memun (d. 786 - ö. 833) tarafından kurulan Beytü'l-Hikme ile bu çeviri faaliyetlerinin hızlandığını ve daha kaliteli hale geldiğini söylememiz gerekmektedir. Memun, Yunan felsefesine ve özellikle Aristo'ya hayranlık beslemekteydi. Nitekim felsefe kitaplarında Aristo'yu rüyasında gördüğü ve onunla felsefi sohbetler yaptığı anlatılmaktadır. Memun, Aristo'nun eserleri ile Plotinus (d. 205 - ö. 270)'un eserlerinin ilk dönemlerde birbirine karıştırılmasından dolayı tereddüt ederek bizzat Bizans Kralına çok kıymetli hediyeler göndermiş, Aristo ve diğer filozofların orijinal kitaplarını kendisine ulaştırmasını rica etmişti. Bunun üzerine dönemin Yunan Kralı Antik Yunan dönemine ait ellerinde bulunan kitapları Memun'a göndermişti (Bayraktar, 2017, 51).

Fuat Sezgin'e göre, Müslüman devletler hicri takvimin 20 ile 30. yılından itibaren Irak, İran, Suriye ve Mısır topraklarını İslam coğrafyasına katarak dünya tarihi boyunca önemli sayılmış kültür merkezlerine yayılmışlardı. Yine Müslümanlar onların bilginlerini, ister İslamiyet'i kabul etsinler, ister etmesinler büyük bir toleransla karşılamış, "üstat" olarak kabul etmişlerdi. Böylece farklı coğrafyalarda birbirinden habersiz yaşamlarını sürdüren kültürler İslam dünyasında sentezlenerek yepyeni bir medeniyetin hamuru yoğrulmuştur. Daha İslam'ın birinci yüzyılının ikinci yarısında Yunanca, Süryanice ve eski Farsçadan bazı kitapların Arapçaya çeviri işi başlamıştı (Sezgin, 2018, 70).

Yukarıda da bahsedildiği gibi, 800'lü yılların başında Abbasi devleti tarafından Bağdat'ta "Beytü'l-Hikme" adlı çeviri ve bilim merkezi olarak çalışan bir kütüphane kurulmuştur. Aynı zamanda çeviri merkezi olarak da hizmet veren bu merkezde Yunanca, Hintçe, Farsça ve Latince kitapların tercümeleri hazırlanmıştır. Nitekim Beytü'l-Hikme ile birlikte İslam coğrafyasında hemen her kentte bir kütüphane kurulması geleneği ortaya çıkmıştır. Örneğin, içinde milyonlarca eserin bulunduğu Fatımi Sultanı Halife el-Hâkim tarafından Kahire'de kurulan "Daru'l-İlim" ismiyle bilinen kütüphane bunlardan sadece birisidir (Sezgin, 2012, 30). Miladi 8. yüzyılın ilk yarısında, İranlıların astronomik cetvelleri eski Farsçadan Arapçaya çevrilmiştir. Aynı yüzyılın ortalarında Abbasi halifesi el-Mansur (d. 714 - ö. 775) Hint astronomisinin hayli hacimli biraz karmaşık bir içeriğe sahip

olan *Siddhanta* adlı kitabını Sanskritçeden Arapçaya çevirtmiştir. Halifenin bu kitabı biliyor olması çevirmenlerin sadece çeviri ile yetinmeyip bunu düzeltmeyi ve eklerle tamamlamış olmaları çok ilginçtir. Böylelikle Müslümanlar bu kitaptan Hint astronomisinden başka sıfır sayısını da öğrenmiş, 50 yıl kadar sonra yazılacak olan ilk aritmetik kitabında kullanmışlardır (Sezgin, 2018, 70).

İslam dünyasında Batlamyus'un temel eserlerinin çevirisinin hızlı bir şekilde yapılması Astronomi bilgisinin bu kadar hızlı gelişimine neden olmuştur. Onun astronomik çizelgeler kitabı (Procheiroi Kanones) Sasanilerin yaptığı çeviriden Miladi 8. yüzyılın ikinci yarısında Arapçaya aktarılmıştır. Bunu 8. yüzyılın sonunda Batlamyus'un hacimli kitabı *Almagest*'in Yunancadan Arapçaya çevirisi takip etmiştir (Sezgin, 2012, 71).

2. İslam dünyasında bilim alanında özgün eserlerin ortaya çıkışı

Aristo ile başlayan ilimler kategorizasyonu İslam dünyasında özellikle Farabi (d. 870 – ö. 950)'nin "İlimlerin Sayımı" adlı eseriyle birlikte bir gelenek haline gelmiş olup (Farabi, 2004) İslam bilginlerinin hemen tamamı bu kategorizasyona birçok yeni bilim alanı eklemiştir. Örneğin, Aristo'nun ilimler sınıflandırmasının içinde yer almayan coğrafya, tarih, sosyoloji, fizik, kimya, psikoloji gibi bilim alanları İslam düşünürleri tarafından ilimler sayımı içinde yer almıştır. Yine Aristo'nun ilim olarak görmediği tarih ve sosyoloji gibi disiplinler İbni Haldun (d. 1332 – ö. 1406) tarafından bilim alanı olarak kabul edilmiştir. (İbni Haldun, 2018) İslam tarihinde en dikkat çekici hususlardan birisi de bilim ile ibadetin bir ve aynı sayılmasıdır. Öyle ki felsefe dahil olmak üzere birçok alana ait kitapların camilerde halka şeklinde oluşturulan ders ortamında ele alındığını ve tartışıldığını görmekteyiz. Adeta bilim adamları ile halk iç içe yaşamakta, birlikte çalışmakta ve bilim adamları ile halk arasında ayırım yapılmamaktaydı.

Fuat Sezgin, Arap toplumunda okuma-yazma oranının yükselmesinde İslam dininin sunduğu katkının görmezden gelinemeyeceğini belirtmektedir. Sezgin'e göre, İslamiyet'in ilk yirmi yılında bir zamanlar Romalıların ve daha sonra Bizanslıların elinde olan Suriye ve Mısır'da bulunan kültür ve medeniyet unsurlarına sahip olundu. Böylelikle Mısır Mezopotamya ve Yunan felsefesine ulaşılmış oldu. Kısa bir zaman sonra Müslümanlar gemiler inşa ederek Kıbrıs ve Rodos'u fethetmiş ve Sicilya sahillerine dayanmışlardı. Sezgin'e göre, İslam coğrafyasının hızlı bir şekilde genişlemesinin temel sebebi, bu ülkelerdeki insanlara -Müslüman olsun veya olmasınlar- hoşgörü ve tolerans ile muamele edilmiş olmasıydı. Zira Müslüman olmayan halk dinsel ibadetlerini serbestçe yapmaktaydılar. Bunun yanı sıra devlete ödedikleri ağır vergilerden kurtulmuşlardı. Örneğin,

Osmanlı devletinin fethettiği ülkelerde gösterdiği hoşgörü, tolerans ve adaletten dolayı birçok Balkan ülkesi mukavemet göstermeden topraklarını Osmanlı Devleti'ne teslim etmiştir. Hatta bazı ülke halkları Osmanlı Devletini kendi ülkelerini fethetmesi için davet bile etmişti. Sezgin'e göre, İslam ülkelerinin diğer toplumlara adaletle hükmetmesinden dolayı ne kadar gururlansak azdır. Zira tarih boyunca tebaasına adaletle hükmeden devletlerin sayısı oldukça azdır. Müslümanların diğer toplumlardan farkı, felsefe ve bilime vermiş oldukları değerdedir. Müslümanlar hicri 1. yüzyılda Yunanca, Süryanice ve Farsçadan birçok eseri tercüme etmişlerdi. İlk zamanlar bu eserleri tercüme edenler Hristiyan, Yahudi ve Süryani mütercimlerdi. Daha sonra Osman b. Dınişk başta olmak üzere Müslüman mütercimlerin yetiştiğini görmekteyiz. Bu arada İslam dünyasının her yerinde kütüphanelerin ve medreselerin yaygınlaştığını görmekteyiz (Sezgin, 2004, 413-422; Sezgin, 2018, 120).

Yukarıda da görüldüğü gibi, ilk dönem Müslümanları arasında okuma-yazma bilenlerin oranının çok yüksek olduğunu belirten Sezgin bu konu ile ilgili İslam toplumu ve diğer toplumlar arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Ona göre, Hicri 1. yüzyılın (Miladi 700'lü yıllar) sonlarına doğru İslam dünyasında okuma yazma bilenlerin sayısı bütün dünyadaki okuma yazma bilenlerin sayısından daha çoktu. Müslümanlar inançlarından kaynaklanan samimi duygularla birçok açıdan fedakârlıklar gerektiren seyahatler yapmışlardır. Müslüman araştırmacılar dönemin ilim merkezlerini ziyaret ederek burada bulunan ilim adamlarından dersler almaktaydılar. Bunun yanı sıra ziyaret ettikleri ülke ve ilim adamlarının önemli buldukları kitaplarını tercüme ediyorlardı. Farklı dinlere mensup olan bu ilim adamlarına karşı son derece saygılı davranıp onlardan olabildiğince fazla istifade etmeye çalışıyorlardı. Ayrıca devlet başkanları ilim adamlarına bir takım imtiyazlar vererek İslam ülkelerine davet etmekteydiler. Bu şekilde İslam dünyasına gelen ilim adamlarına hem ekonomik hem de siyasi imkân ve salâhiyetler tanınmaktaydı. Onların yapmış oldukları araştırmalara devlet karşılıksız olarak sponsor olmaktadır. Daha sonraki yıllarda camilerde ilim adamlarının kürsüleri oluşmaya başlamıştır. Bu kürsülerin etrafında öğrenciler toplanmakta bazen de ilim adamları ve halktan dinleyiciler katılmakta, felsefe, mantık, matematik, fizik vb. gibi konular cami ortamında konuşulmaktaydı. Nitekim bu dönemde camiler adeta birer bilim merkezine dönüşmüşlerdi (Sezgin, 2018, 120).

Buna bağılı olarak Fuat Sezgin tıp, matematik, fizik, astronomi, felsefe vb. gibi birçok alanda Müslümanların yaptığı önemli çalışmalardan bir takım örnekler getirmektedir:

“Evvvela şunu belirteyim. Bir ilim diğer sahalardaki ilimlerin desteği olmadan büyük çapta bir tekamül gösteremez. Eğer bir kültür merkezinde bütün sahalarda şartlar müsaitse, tüm alanlar birden bire gelişir. İslami ilimler hakkında az bilgisi olanlar, İslam medeniyeti sadece “astronomi ve matematikte çok iyiydi” diyorlar. Fakat bu doğru değil. İslam medeniyeti her ilim dalında büyük gelişme göstermiştir. Her şeyde zirveydi. Şimdi diyorsunuz ki, bu konuda misaller zikredin. Hangi konuda zikredeyim. Her ilim dalında onlarca örnek verilebilir. Fakat burada önemli olan şu: İlimlerde önemli olan bazı prensipler vardır. Bu prensipler ne zaman ortaya çıktı, bilim adamını bunlar ilgilendirir. Örneğin Müslümanlar, nazariye (kuram) ile tecrübe (deney) arasında muvazeneyi ifade eden bir mefhum ortaya çıkardılar. Buna "Mizan" adını verdiler. Daha sonra İslam bilginlerinden Farabi geliyor ve diyor ki, tecrübe (deney) ile nazariye (kuram) de yeterli değil. Muhayyile (imge) de önemlidir diyor. Önce tahayyül edeceksiniz. Muhayyilenizde birçok şeyi yaratacaksınız. Sonra da nazariyeyi kuracaksınız. Böylece nazariye sizi tecrübeye sevk edecektir. İşte bir ilmin oluşması için bunlar önemli. Tıp, fizik, astronomi ve felsefe alanında yaklaşık 200 eser kaleme alan Cabir ibn Hayyan (d.721 – ö. 808) aynı zamanda bugün bildiğimiz genetiğin babasıdır. Hayyan şöyle diyor: "Allah bize fiziki kanunlar vermiştir. Bunlarla bitki, hayvan hatta insanın benzerini yapabiliriz. Allah beşere öyle kabiliyetler bahşetmiş ki, bununla beşer kâinattaki tüm sır perdelerini çözmeye muktedirdir." Bu sözler 8. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan ve atomun parçalanabileceğini ilk bulan âlim Cabir ibn Hayyan'a aittir.” (Korkmaz, 2009,188; Kışlakçı, 2006)

2.1. Astronomi, Coğrafya ve Matematiksel Coğrafya alanında yapılan icatlar

Bilindiği gibi, İslam’ın şartlarından ikisi namaz ve oruç ibadetidir. Namazın dışındaki altı şarttan birisi vakit; diğeri ise, istikbal-i kıbledir. Ayrıca oruç ibadetinde iftar, sahur, ramazanın başlangıç ve bitimi gibi teknik bilgi gerektiren bir takım konular bulunmaktadır. Bunların Müslümanların kalbinde şüphe bırakmayacak bir şekilde yerine getirilmesi için bilinmesi gereken astronomi ve coğrafya ilmi İslam dünyasında her zaman önem arz etmiştir. Nitekim Memun döneminde Bağdat ve Şam’da rasathaneler inşa edilmiştir. Sezgin’e göre, bunlar astronomi tarihinin tanıdığı ilk rasathanelerdir. Daha sonra İslam dünyasında çeşitli yerlerde birçok rasathanenin kurulmuş olduğunu biliyoruz. İslam dünyası Uluğ Bey (d. 1394 – ö. 1449), Ali Kuşçu (d. 1403 – ö. 1474) ve Biruni gibi dünyanın tanıdığı coğrafya ve astronomi bilginleri yetiştirmiştir. Yine Sezgin’e göre, Yunanlıların rasathanesi olmamıştı ve Avrupa’da ilk rasathane 16. Yüzyılda kurulmuştur (Sezgin, 2012, 71).

Farklı görüşler olmasına rağmen Sezgin, Avrupa’da ilk haritaların 1850 yılında çizilmeye başladığını iddia etmektedir. Hâlbuki İslam dünyasında 9. yüzyılın başından itibaren 11 ve 12. yüzyıllara kadar Biruni örneğinde görüldüğü gibi enlem ve boylam derecelerine dayanan haritalar çizilmiştir. Yine Avrupalı coğrafyacılar göre, Makdisi insanlığın görmüş olduğu en büyük coğrafyacıdır (Sezgin, 2018, 51).

Fuat Sezgin, matematiksel coğrafya alanında çok önemli çalışmalar yapan Biruni ile ilgili önemli tespitler yapmaktadır:

“Küresel trigonometride 10. yüzyılda kazanılan başarı 11. yüzyılın başlarında matematik coğrafyaya etkili bir temel sağladı. Bîrûnî bunu bağımsız bir bilim dalı olarak kurmakla kalmadı, onu, dünya haritasını düzeltme yolunda uygulayan ilk bilgin oldu. Bu uygulamayı o, Gazne ile Bağdat arasında iki yıl süren çetin bir çalışma ile başardı. Aradaki 60 kadar istasyonun enlem derecelerini astronomik olarak ve aradaki mesafeleri arşın arşın ölçüyor, böylece elde edilen üç değerle (boyutla) bir küresel üçgen kuruyor, aranılan dördüncü değeri, yani iki yer arasındaki boylam farkını derece olarak elde ediyordu. Bu öldürücü çalışmanın evrelerini Bîrûnî bize çok canlı bir şekilde anlatıyor. Gazne ile Bağdat arasındaki gidiş ve dönüş uzaklıklarını ve çapraz bağlantıları düşünürsek Bîrûnî'nin sekiz bin kilometreden fazla bir arşınlama yapmış olması gerekiyor. Adamcağız Gazne'den çıkıyor Bağdat'a kadar gidiyor. Bu iki yerin sferik üçgen meydana getirerek o iki yerin boylam farklarını hesaplamak metodunu bularak Gazne ile Bağdat arasında 60 kadar yerin enlem ve boylam derecesini sağlamıştı. Giderken bir şehirden öbür şehre geçiyor. Gittiği mesafeyi arşın arşın ölçüyor ve tam iki sene boyunca bu iş için çalışıyor. Gidiş 2.000 km geliş 2.000 km. Ama o giderken zikzak çiziyor. Yani 7.000-8.000 km mesafe kat ediyor. Onun hesapladığı 60 kadar yerin boylam derecelerindeki hata, 6 ile 40 dakika arasında değişiyor. Onun çok önemsiz hatalarını modern coğrafya ancak 19. ve 20. yüzyılda düzeltbildi. Onun uyguladığı ve İslam dünyasında uygulanan metot, çağımızın tanıdığı triangülasyondan (üçgenler zinciri) başka bir şey değildi. Ama modern coğrafya tarihi, triangülasyonun ilk uygulanmasını Hollandalı bilgin Willebrord Snellius'a (1580–1626) bağlar. Bu fırsatı kaçırmadan şunu eklemek istiyorum: Çok gelişmiş ve son yıllara kadar bilinmedik olarak kalmış bir triangülasyon metodunu Müslümanlar 15. yüzyılda Hint Okyanusu denizciliğinde uyguluyor, engin deniz uzaklıklarının ve bulunulan noktanın hesaplanmasında kullanıyorlardı. Onların böylece doğu Afrika ve Sumatra sahilleri arasında kalan ekvator çizgisinin uzunluğunda elde ettikleri sonuç, hayranlık uyandırıyor. Böyle bir sonuç ve engin deniz üzerinde bulunulan bir noktanın hesaplanması, modern dünyada ancak 20. yüzyılın ilk yarısında mümkün oldu.” (Korkmaz, 2009, 220; Sezgin, 2004, 413-422; Sezgin, 2018, 106-107)

Matematiksel coğrafya alanının ilk olarak Biruni tarafından ayrı bir bilim haline getirildiğini anlatan Fuat Sezgin'dir. Sezgin'e göre, Matematiksel coğrafyayı müstakil bir ilim haline getiren insan Biruni'den başkası değildir. Bilindiği gibi, Yunanlılar ve Hintlilerde matematiksel coğrafyanın ilk adımları atılmıştır. Biruni bunlara dayanarak matematiksel coğrafya adlı bir kitap yazmıştır. Daha sonra bu kitap kaybolmuş ve bir türlü bulunamamıştır. Nihayet 1935 yılında oryantalistler tarafından bulunan bu kitap, 1965 senesinde yeniden yayınlanmıştır. Ancak kitabın matematiksel coğrafya alanı ile ilgisi pek anlaşılammıştır. Bu nedenle Sezgin, bu alanda ciddi eksiklik olduğunu fark ederek matematiksel coğrafya konusunu araştırmaya başlamıştır. Bu araştırmaları esnasında Sezgin bugüne kadar matematiksel coğrafya tarihi kitabının yazılmadığını fark etmiştir. Hemen her bilim alanının tarihi yazılırken bu konunun neden ihmal edildiğini merak eden Sezgin ilginç bir sonuçla karşılaşmıştır. Bu ihmalin nedeni, matematik coğrafyanın % 80'inin Müslümanlar; %20'sinin ise Yunanlılar, Hintliler ve 18. Yüzyıl Avrupa'sı tarafından inşa edilmiş olmasıydı. Başka bir ifade ile bu bir ihmal değil, bilinçli bir karartma çabasıydı. Sezgin, bu karartma çabasının kendisine tarihsel bir sorumluluk yüklediğini düşünerek matematiksel coğrafya tarihini yazmaya karar vermiştir (Sezgin, 2018, 116).

Fuat Sezgin'e göre, bir bilim alanı olarak matematiksel coğrafyada Osmanlı devletinin çok önemli başarılar elde ettiği söylenebilir:

“Bağdat'ın batısında bulunan bölgelerin matematiksel olarak kavranması sürecinde Arap İslam coğrafyacıları ve astronomları için, Bizans hâkimiyetinde bulunan Anadolu ve Ege civarı uzun bir süre çalışma alanlarının dışında kalmıştır. Bugün ulaşılan bilgilere göre bu durum 6./12. yüzyılın sonundan itibaren değişmeye başlamış görünmektedir. Bizi doğrulukları ile hayrete düşüren, 13. yüzyıldan 14. yüzyıla geçiş döneminde Avrupa'da birdenbire ortaya çıkıveren söz konusu bölgelerin ve Karadeniz'in haritaları, mesela Giovanni da Carignano'nun eseri olarak bilinen harita, sadece yerinde, gerekli bir zaman süresince ve devlet desteği ile yapılan astronomik gözlemlerin ve yeryüzü ölçümlerinin sonucu kabul edilebilirler. Biz, en geç 7./13. yüzyılda İslam hâkimiyetinde ortaya çıkması muhtemel sadece birkaç Anadolu koordinatı bilmekteyiz. İlk olarak muhtemelen 8./14. yüzyılın ilk yarısından gelen ve Abdulhâlim b. Süleymāna - ū āī isimli birinin usturlaba dair yazdığı bir kitapta bulunan erken dönem Osmanlı çizelgesi bize 151 yerin koordinatlarını vermektedir; bu yerlerin sekizde biri Anadolu'da bulunmaktadır. Bu çizelge, Osmanlı bilginlerinin, en azından Anadolu enlem-boylam dereceleri ağının şekillendirilmesine çok erken katılımlarının bir belgesidir. Bu çizelge ayrıca, Anadolu'nun matematiksel olarak kavranmasında daha o dönemde gerçeğe çok yakın bir kesinlik elde edilmiş olduğunu gösterir. Çizelgenin Akdeniz'e ilişkin vermiş olduğu koordinatlar da bu tarz bir kesinliğe tanıklık eder. Mesela biz bu çizelgede,

Roma ile İstanbul ve Roma ile İskenderiye arasındaki boylam farklarının bugünkü değerlerden çok az ayrılık gösterdiğini görmekteyiz. Anadolu'nun batı-doğu ve kuzey-güney boyutları açısından Abdulhalim b. Süleymana - ü âî'nin İstanbul ve Ahlat'a (Anadolu'nun doğusunda) ilişkin verdiği değerleri burada ele alalım. Boylam farkı bugünkü değerden sadece 1°29' farklılık göstermektedir, hatta enlem farkı sadece 2' dir. Okuyucuda, 8./14. yüzyılda ulaşılan sonuçların önemine ilişkin uygun bir tasavvur oluşturabilmek için şu durum vurgulanmalıdır: Adı geçen yerler arasındaki enlem ve boylam farklılıklarının hatasız ölçümüne ilk olarak 20. yüzyılda ulaşılmıştır. Osmanlıların bilimler tarihine yaptıkları katkıların bir diğer önemli alanı ise astronomidir: Bu toplu bakışta anılacak olan 10./16. yüzyıl başarılarından birisi 1575-1580 yılları arasında Osmanlı Sultanı III. Murat tarafından İstanbul'da kurulan büyük rasathanedir. Böyle bir rasathane kurma fikrini sunan kişi çok yönlü bir bilgin olan Takiyeddin Muhammed b. Maruf er-Rassad'dır." (Sezgin, 2008, 64)

Fuat Sezgin yorumlarında, matematiksel coğrafya ve kartografya alanında yapılan önemli çalışmalar sayesinde denizcilik alanında Osmanlıların büyük ilerlemeler sağladığını belirtmiştir (Adıvar, 1991, 35). Piri Reis'in kitabından hareketle Sezgin, Osmanlıların denizcilik alanında kat ettiği mesafeyi şöyle anlatmaktadır:

"Kartografi ve Akdeniz denizcilik biliminde varılan seviye konusunda bize ulaşan en önemli kanıtlardan birisi, Osmanlı denizcisi Piri Reis (d. 1465–ö.1554)'in Kitâb-ı Bahriyye isimli eseridir. Piri Reis Bahriyye kavramından «denizler bilimi ve deniz yolcularının tekniği»ni anlamaktadır. Bu anıtsal eser, onun büyük yazarlık yetkinliğine tanıklık etmektedir. Yazarın kararlılıkla ulaşmak istediği hedef şudur: Tek tek elde edilmiş fizyo-jeolojik, arkeolojik ve meteorolojik verileri temel alarak Akdeniz'de en uygun ve başarılı yolculuğu mümkün kılmak. Piri Reis bize, bu hedef doğrultusunda toplanmış devasa veri materyalinin yanı sıra, kitabının içerisinde Akdeniz'deki 200'den fazla ada, liman ve bazı kıyıların haritasını bırakmıştır. Haritaların kalitesi şaşırtıcı derecede yüksektir ve bu kalite ancak, o zamana kadar elde edilen ilerlemenin sonucu olarak görülebilir. Maalesef kitabın içeriği ve detay haritaları, onun sadece bir kısmı bize ulaşan dünya haritasından daha az ilgi çekmektedir. Bizzat kendisinin, kendi döneminde tedavülde bulunan dünya haritalarının en kapsamlısı olarak nitelediği bu dünya haritası, bilebildiğimiz kadarıyla Arap-İslam kültür dünyasında, ele geçirilebilen bütün haritalara dayanarak aktüel bir dünya haritası yaratılmasına yönelik en yeni girişim olarak değerlendirilebilir." (Sezgin, 2008, 76)

Sezgin'e göre, İslam dünyasında coğrafya ve astronomi çalışmaları kısa zamanda harita çalışmalarına dönüşmüş, bireysel olarak çizilen haritaların yanı sıra devlet eliyle haritalar çizdirilmeye başlanmıştır. Örneğin; Halife

Memun 70 kadar bilgini bir dünya haritası ve bir coğrafya kitabı hazırlamakla görevlendirmiştir. Bu görevlendirme üzerine bu seçkin bilginler topluluğu, o dönemde mevcut olan Marinos'un haritası ve Batlamyus'un coğrafyasını kendi çalışmalarında başlangıç noktası olarak seçmişlerdir. Bu çalışma sonunda ortaya bir harita çıktığını söyleyen Sezgin, bu haritayı 1990'lı yıllarda Topkapı Sarayında bulunduğunu söylemektedir. Bu fikrin biraz daha aydınlatılması için Batlamyus'un adını taşıyan harita ile İslam dünyasında erken zamanlarda ortaya çıkan bu haritanın karşılaştırılması gerekmiştir. Sezgin'e göre, "bu karşılaştırma yapıldığında Memun haritasında Atlas ve Hint okyanusları Batlamyus'taki iç deniz halinden kurtulmuş, karaları kuşatan gerçek şeklini bulmuştur" (Sezgin, 2012, 15).

Sezgin'in diğer bir ilginç iddiası, Amerika'nın ilk önce Müslümanlar tarafından keşfedildiğini söylemesidir. Bu ilginç iddia ile ilgili Sezgin şunları dile getirmektedir:

"Müslümanların amacı Avrupa'nın batısından Asya'nın doğusuna ulaşmaktı. Ki onlar dünyanın yuvarlak olduğunu biliyorlardı. Evvela Müslümanlar 8. asrın sonunda biliyorlardı ki dünya yuvarlaktır. Halife Me'mun zamanında ekvatorun uzunluğunu ölçmeye çalıştılar ve aşağı yukarı ekvatorun 40.000 km. olduğunu tespit ettiler ve bugün bildiğimiz ekvatorun uzunluğu Halife Me'mun'un coğrafyacılarının buldukları neticeye dayanıyor. Onlar şu halde Avrupa ile Asya arasındaki okyanus üzerindeki mesafenin ne kadar uzun olduğunu biliyorlardı. Yaklaşık 25.000 km. filan, derece olarak da 200 derece civarında filan. Buna rağmen 10. yüzyılda Avrupa'nın batısından Asya'nın doğusuna ulaşmaya güç yetireceklerdi. Bu hususta Mesudî adındaki büyük bir âlim; "Mir'at az Zaman" adlı -kaybolmuş olan- kitapta "Bütün bu gayretlerin tarihini yazdım." diyor bize kalmış olan bir kitabında. Bunu onlar yazıyorlar. Bakıyoruz, Müslümanlar normal gidiyorlar, bir muayyen yere ulaştıktan sonra dönen bir adamın ismini bile veriyorlar. Ondan sonra mütemediyen Müslümanlar çalıştılar. Mühim olan budur. Asya ile Avrupa arasındaki mesafenin uzunluğunu tam bilerek Asya'ya ulaşma gayreti oluyor. Müslümanlar bunu bilerek 14. asra kadar muhtelif çıkışlar yaptılar. Bunun neticelerini çok iyi bilmiyoruz ama onların miladi 1420 senesinde bir Arap gemisinin Afrika'nın kıyılarını dolaşarak bugünkü Amerika dediğimiz kara kütesinin doğusuna ulaştığını sadece İtalyan haritasının notlarından buluyoruz. Oraya ulaştılar. Bir de Kristof Kolomb'un kendisi zaten elinde bir haritayla gittiği görülüyor. Bu haritanın 1470-77 senesinde İtalya'dan Portekiz'e gönderilen bir harita olduğunu da biliyoruz. Mühim olan Cava diliyle yazılmış, Portekiz diline dahi çevrilmiş bir Brezilya haritası var. Cava dilinde 1511-12 senesinde çizilmiş bir harita var. Bu, Müslümanların yaptığı bir harita. Bu haritaya bugün modern bir haritayla yan yana bakınca enlem ve boylam dereceleri tasavvur edilemez bir derecede hakikate uygundur. Bunu İslâm Dünyası'ndan başka bu devirde yapacak başka bir kültür dünyası yok.

Enlem-boylam derecelerini ancak Müslümanlar hakikate yakın bir derecede ölçebiliyorlardı. Sonra Portekizlilerin kendileri bunun bir Müslüman haritası olduğunu kaydediyorlar. Daha birçok deliller var. Mühim olan onların navigasyon, denizcilik üssü, uzun okyanus mesafelerini ölçebilme metotları, imkânları... Onları çok iyi biliyoruz kalmış olan kitaplarından. Onları insan tanıdıktan sonra Amerika'nın keşfedilmesinin normal bir şey olduğunu artık kabul etmekte zorluk çekmiyoruz. Müslümanlar Afrika'nın doğusuyla Sumatra'nın batısı arasındaki mesafeyi aşağı yukarı bugünkü hakikate uygun bir şekilde 15. asırda ölçebiliyorlardı. Onların metotlarını biliyoruz.”³

Başka bir konferansında Fuat Sezgin Müslümanların Amerika'yı keşfettiklerini bazı harita örnekleri sunarak ispatlamaya çalışmaktadır. Sezgin'e göre, bazı Müslümanlar Miladi 7. yüzyılda Çin'in Canton şehrinde ve 9. yüzyılda Madagaskar'a yerleşmişlerdir. 9. yüzyılın ikinci yarısında Müslümanlar Fas'ın Massa şehrinden ve Afrika'nın güneyinden Basra civarında parçaları birbirlerine dikişli bağlanan gemilerle ticaret eşyası götürüp getiriyorlardı. Müslümanlar, büyük bir ihtimalle, 10. yüzyılda Avustralya'yla karşılaşmışlar, zamanla ayrıntılı bir şekilde bütün Hint okyanusunun haritasını çizmişlerdir. Daha 10. yüzyılda sürekli olarak Lizbon'dan sonra Batı Afrika'dan okyanus üzerinden Asya'ya ulaşmaya çalışmışlardır. Nitekim Müslümanların Hint Okyanusundan hareketle Amerika'nın doğusuna 15. yüzyılın başlarında ulaştıkları tahmin edilmektedir (Sezgin, 2012, 51).

Yine Sezgin'e göre, Müslümanlardan aslen Cava diliyle yazılı bir Brezilya haritası günümüze kadar ulaşmıştır. Kristof Colomb kendi tarihçesinin açıkladığı üzere elindeki bir harita ile Asya'ya ulaşmaya kalkışmıştır. Piri Reis haritası ise, Portekiz'e Floransa'dan 1474 yılında gönderilmiş bir Arapça haritanın İspanyolların yaptığı ilaveleri taşıyan İtalyanca tercümesidir (Sezgin, 2012, 52).

Sezgin, Osmanlı döneminde Müslümanların çok az hatayla harita çizmek konusunda profesyonelleştiklerini ve bu alana önemli katkılar sunduklarını ifade etmektedir: “Osmanlı Devletindeki harita bilimciler Araplar tarafından 13. yüzyıla kadar çok yüksek bir kaliteye ulaştırılan Akdeniz ve Karadeniz haritalarını 16. ve 17. yüzyıllarda Balkan yarımadası ve Anadolu'nun haritalarını çok yüksek bir düzeye kavuşturdular” (Sezgin, 2012, 52).

³ Bu metin, Medeniyet mektebi adlı kuruluş adına Mustafa Sekili'nin Fuat Sezgin ile 25.05.2008 tarihinde yapmış olduğu video röportajın dökümünden alınmıştır. (Korkmaz, Tayfur, a.g.t., s. 286)

Sezgin'e göre, Hicri 85. yılda Müslümanlar arasında harita çizmek o kadar yaygınlaştı ki hamamların tavanına dahi bir takım haritalar çizilmekteydi. Nitekim Sezgin buna örnek olarak, bazı oryantalistlerin erken dönem İslam dünyasından bir kare olarak tanıtmaya çalıştıkları "Kusayyir Amra" adını taşıyan gök kubbe resmini göstermektedir. Sezgin'e göre, Amman'ın güneyinde hicretin 85. yılında yapılan sarayın hamamının tavanına işlenen resim, 400 yıldızın, yıldız kümelerinin gök ekvatorunun ve koordinatlarının tablosunu daha doğrusu haritasını veriyor. Bu gök haritasına bir Emevi halifesinin bu denli ilgi duyması ve onu anlaması, Müslümanların bilim alanındaki çalışma ve gayretlerinin önemli örneklerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Sezgin, 2012, 114-115).

2.2 Tıp alanında yapılan icatlar

Bilindiği gibi, İslam dünyasında İbni Sina *Kanun fi't-Tıp*, Razi *Kitabu'l-Havi* ve Zahravi *Kitabu't-Tasrif* adlı eserleriyle tıp alanında adeta devrim gerçekleştirmiştir. Bu eserler daha sonra başta Batı dilleri olmak üzere birçok dile çevrilmiş ve tıp alanının gelişmesinde büyük katkılar sunmuşlardır. Tıp alanında kaleme alınan bu dev eserlerin yanı sıra İslam coğrafyasında tam teşekküllü hastaneler de açılmaya başlanmıştır. Bu hastanelerden ilki, Kahire'de Ahmet ibni Tolun tarafından 874 yılında açılmıştır. Bu hastanede hastaların tedavisi ve ilaçları için ücret alınmamıştır. Ayrıca tedavi için hijyen çok önemli sayıldığı için hastanede kadın ve erkekler için ayrı birer hamam ilave edilmiştir. Hastanede yatış işlemleri başlayan hastalar odalarına yerleştirilmeden önce hamama yönlendirilmiştir. Hastalar, hamamda temizlik yaptıktan sonra kendilerine ait kıyafetleri emanete teslim edilerek hastane kıyafetlerini giymişlerdir (Sezgin, 2012, 121).

Bu hastanede dönemin seviyesinin çok üstünde sayılabilecek diğer bir husus ise, zihinsel engelliler için ayrı bir bölümün ilave edilmiş olmasıdır. Yine hastane görevlilerinin ve hastaların boş vakitlerinde kitap okuyabilecekleri bir kütüphane kurulmuş olması da son derece manidardır. Bu hastaneleri yerli yabancı birçok seyyah ziyaret etmiş ve gördükleri karşısında hayranlıklarını gizleyememişlerdir. Bunlardan birisi de 12. yüzyılda İslam coğrafyasını dolaşan İbn Jubayr adlı seyyahıdır. İbni Jubayr bu bölgedeki her şehirde hastane olduğunu hatta bazı şehirlerde iki hastane bulunduğunu anlatarak, bu hastanelerin İslam'ın iftihar tabloları olduğunu belirtmiştir. Yine ilaç yapımı, ameliyat aletlerinin tasarımı, ameliyat öncesi anestezi uygulaması, lokal anestezi, farklı hastalıkların teşhis ve tedavisi, göz ve diş hastalıklarının tedavisi, psikolojik hastalıkların teşhis ve tedavisi, çocuk hastalıklarının tedavisi, kadın hastalıkları vs. başta olmak üzere birçok

alandaki Müslüman hekim ve araştırmacılar adeta devrim yapmışlardır (Sezgin, 2012, 121).

2.3. Fen ve matematik alanında yapılan icatlar

Fuat Sezgin'e göre, bilim alanında birçok ünlü kişinin yaşadığı 7. yüzyıl içinde bilimler tarihinin en önemli simalarından birisi olan Câbir ibn Hayyân (d.721-ö.815) kimyanın kurucusu sayılmıştır. Câbir ibn Hayyân, Yunanlılarla daha sonraları Doğu Akdeniz çevresi kültür merkezlerindeki gelişmeleri değerlendirerek kimyayı kantitatif ve kalitatif prensiplere dayanan bir bilim olarak kurmuştur. Yine Sezgin'e göre; kimya, İslam dünyasında yaşayan diğer bilim adamlarının bazı küçük katkıları bir tarafa bırakılırsa daha üst bir seviyeye ulaşmak için 900 ila 1000 yıl beklemiştir. Kimya ile bilimsel çalışmalarına başlayan Câbir ibn Hayyân zamanla doğal bilimlerin bütün türleriyle uğraşmıştır. Bu yüzden de Câbir ibn Hayyân'ın büyük bir doğa bilgini olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Sezgin, 2004, 413-422).

Sezgin'e göre, Hayyân, Allah'ın insana verdiği kabiliyetin âdeta sınırsız olduğuna inanmaktaydı. İnsanın, kâinatın en gizemli sır perdelerini yırtmaya muktedir olduğuna, canlı ve cansız varlıklar yaratabileceğine inanmakta, hiç olmazsa teorik olarak bunun mümkün bulunduğunu savunmaktaydı. Her şeyden önemli olanı, bu problemin miladın 8. yüzyılında İslam dünyasında korkusuzca yazılabilişiydi. O aynı zamanda 700 hayvansal ve diğer doğal sesleri kapsayan bir sistem kurmaya çalışmıştı. Fizik, Hayyan için tabiatı saklı olanı ortaya çıkarma kanunu olarak tanımlanmaktaydı, bunun yanı sıra o, doğadaki her zerrenin birbirlerine olan etkisinin, hatta bütün insani duyguların matematiksel açıdan ölçülebileceğine inanmaktaydı. Hayyân, bunu İlmü'l-Mizan (ölçü ilmi) diye adlandırmaktaydı (Sezgin, 2004, 413-422).

Yine Fuat Sezgin İslam bilginlerinin yüzyıllar boyunca kendi alanlarında en yüksek bilimsel seviyeyi yakaladığından ve dünyanın çeşitli ülkelerinden onların derslerine katılmak için öğrencilerin geldiğinden bahsetmektedir. Sezgin'e göre, Cabir ibn Hayyan, Harezmi, Razi (d. 865 – ö. 925), el-Mesudi (d. 896 – ö. 956), Ebu'l Vefa el-Buzcani (d. 940 – ö. 998), el-İdrisi (d. 1100 – ö. 1166), Biruni, İbni Sina, İbnü'l Heysem, Ömer Hayyam (d.1048 – ö. 1131), Nasirüddin Tusi (d. 1201 – ö. 1274) gibi ilim adamlarımız tam 350 yıl boyunca dünya ilim mirasının en önemli ve vazgeçilmez şahsiyetleri olmuşlardır (Korkmaz, 2009, 239; Yılmaz, 2009, 39).

İslam biliminden genel itibariyle bahsettikten sonra Sezgin, üzerinde durduğu İslam bilginleri ve onların çalıştıkları alanlar hakkında aşağıdaki bilgileri vermektedir:

“1. Muhammed Bin Muhammed İbn Haldun Sosyoloji, Tarih 2. Abdurrahman El-Hazini Astronomi 3. Ahmed Bin Kasım İbn Ebi Usaybia Din Bilimleri 4. Ebu'l-Hasan Ahmed Bin Muhammed Et-Taberi Rivayet Bilimi 5. Ahmed Bin Muhammed Bin Kesir El Fergani Matematik 6. Ebu Bekir Er-Razi Felsefe, Tıp 7. Ebu Said Es-Siczi Astronomi 8. Ahmed Bin Musa Bin Şakir, Benu Musa Mühendislik 9. Ali Bin Muhammed El-Kuşcu Matematik 10. Hasan Bin Hasan İbn El-Heysem Fizik, Optik 11. Amr Bin Osman Es-Sibeveyh Filoloji 12. Hüseyin Bin Abdullah İbn Sina Müzik, Felsefe, Tıp 13. Muhammed Bin Ahmed Ebu Reyhan El-Biruni Coğrafya, Astronomi 14. İsmail İbn Er-Rezzaz El-Cezeri Mühendislik 15. Abdurrahman El-Cürçani Din Bilimleri, Felsefe 16. Ebu Abdullah El-İdrisi Coğrafya 17. Ebul Ferec El İsefehani Müzik 18. Hibetallah Bin Malka Ebu'l Berekat Din Bilimleri 19. Ebu Hamid El Gazali, Felsefe, Din Bilimleri 20. Ebu Nasr El-Farabi, Müzik, Felsefe 21. Ebu El-Vefa El-Buzecani, Din Bilimleri 22. Fahreddin Er-Razi, Din Bilimleri 23. Gıyaseddin El-Kaşi, Astronomi, 24. Muhammed Bin Musa El Harizmi, Matematik 25. Hasan Bin Hasan İbn El Heysem, Matematik, 26. Yakup Bin İshak İbn En-Nedim, Bilim Tarihi 27. Muhammed Bin Ahmed İbn- Rüşd Felsefe 28. İbrahim Bin Yahya Ez-Zerkali Astronomi 29. Cemşid Bin Mesud El Kaşi Astronomi, 30. Kutbeddin Eş-Şirazi Din Bilimleri 31. Hasan Bin Ali El Marakuşi Astronomi 32. Halife Me'mun Coğrafyacıları Dünya Haritası 33. Muahmmmed bin İbrahim; Molla Sadra Din bilimleri, felsefe 34. Muahmmmed Bin Abdullah İbn Batuta Gezi 35. Muhammed Bin Muhammed El Tarhan El Farabi Müzik, Felsefe 36. İsa El Mahani Astronomi, 37. Muhammed Bin El Leys Ebu'l Cud Din bilimleri 38. Muahmmmed Er Rassad Takiyeddin Astronomi, 39. Nasireddin Et Tusi, Felsefe, Matematik 40. Muahmmmed Bin Muhammed El Buzecani Din bilimleri 41. Muhammed Bin Musa El Harizmi Matematik 42. Ömer el Hayam Matematik 43. Sabit Bin Kura Din Bilimleri 44. Amr Bin Osman Sibeveyh Filoloji 45. Şihabeddin Es Sühreverdi Felsefe 46. Yakub Bin İshak El Kindi Meteoroloji 47. Muhammed Bin Mahmud El Kazvini Astronomi 48. İbrahim Bin Yahya Ez-Zerkali Astronomi 49. Cabir ibn Hayyan Kimya, Genetik 50. Cemaleddin b. Reşideddin et-Tabib Tıp, Eczacılık.” (Korkmaz, 2009, 239; Yılmaz, 2009, 39)

İslam Düşüncesi ve Batı üzerindeki Etkisi

Avrupa uygarlığı, indirgemeci bir yaklaşımla, Farabi ve İbni Rüşd (d. 1126 – ö. 1198) başta olmak üzere bütün İslam düşünürlerini Yunan felsefesinin bir mütercimi veyahut da en abartılı ifadeyle bir yorumcusu olarak göstermek istemiştir. Böylelikle İslam düşüncesi Yunan felsefesinin bir yorumu olarak

görülmüştür. Ne yazık ki İslam dünyasındaki birçok felsefeci İslam düşüncesini aynı bakış açısıyla değerlendirerek, İslam felsefesi konusuna Orta Çağ felsefesi dersini işlerken küçük bir bölüm ayırmıştır. Bu düşüncenin bilim tarihi içinde aynı şekilde geçerli olduğunu söylememiz gerekmektedir. Bu kesimler felsefeyi Yunan'a, bilimi ise Avrupa'ya dayandırmaktadırlar. Bu anlayış çerçevesinde; 1. İslam düşüncesi felsefe ve bilim alanında hiçbir özgünlük iddiası içinde bulunamaz. 2. İslam düşünürleri sadece Yunan filozoflarının ve özellikle Aristo'nun düşüncelerini yorumlamışlardır. 3. İslam düşüncesinin felsefe ve bilim alanında ortaya çıkan birikime bir katkısı olmamıştır. 4. Dolayısıyla İslam bilginleri sadece Yunan felsefe ve bilimini Avrupa'ya transfer etmiştir. Bu konulardaki gizemi çözmek için çok uğraştığını söyleyen Fuat Sezgin'e göre, Batılılar, İslam dünyasındaki bilimsel başarıları gizledikten sonra iki ayrı çalışma yapmıştır:

1. Felsefe ve bilimle arasına mesafe koyan İslam dünyasının felsefe ve bilimden iyice uzaklaşmasını hatta kopmasını sağlamış;
2. Açıkça veya gizli olarak müstemleke olarak yönettiği İslam ülkelerinde bulunan okullar aracılığıyla yeni yetişen nesillerin zihnine "bilimin Avrupa'yla, felsefenin ise Yunan ile başladığı" kanaatini yerleştirmiştir. (Sezgin, 2018, 102)

Fuat Sezgin uzun yıllar boyunca sürdürdüğü araştırmalar nedeniyle hem İslam bilim tarihini hem de Avrupa bilim tarihini bilmekte ve bu ikisini kıyaslamaktadır. Sezgin, bu araştırmalar sonucunda ulaştığı tespitleri şu şekilde anlatmaktadır:

"Bir de şunu izah edemediğime üzülüyorum. Avrupa'da 13. asırdan itibaren bütün ilimleri İslam dünyasında alma cereyanı hızlandı, hem de müthiş bir şekilde alıyorlardı, bazı bilimleri kademe kademe alıp uygulamaya koyuyorlar, bazısını kör dövüşü şeklinde alıyorlardı. Doğuya giden herkese ilim adına başta kitap olmak üzere, bir şeyler sipariş ediliyordu. Bu hızlı alma dönemleri 16. yy.'a kadar devam etti. Fakat teessüfle belirteyim ki, Batı dünyası bütün aldıklarını bir düşmanlık hissi içerisinde alıyordu. Şu çok mühim noktaya işaret etmek isterim ki, Müslümanlar ilimleri başka kültür merkezlerinden aldıkları zaman onları hiçbir aşağılık duygusu olmadan aldılar, onları düşmanlarından değil, kendilerine bağlı, kendi memleketleri içerisinde olan, kendi tebaalarından alıyorlardı. Onun için hiçbir düşmanlıkları veya eksiklik duyguları yoktu. Fakat 10. yüzyıldan itibaren Batılılarda, İslam dünyasının ilimlerini alma hareketleri başladığında Avrupa'da anlaşılabilir bir 'düşmanlarından alma' şuuraltı hali vardı. Batının zihni altyapısının gerisinde hep 'İspanyaya kadar girmiş, Hristiyanlığı dünyadan kaldırma gayesiyle gelen bir dinin mensuplarından alma' şuuraltı hali vardı. Alıyorlardı ve kızarak alıyorlardı. Mesela; Müslüman âlimlerin

eserlerinde Aristo'nun ismini görürsünüz; 'muallimi evvel' , 'birinci öğretmen', 'büyük üstat' derler, hiç kompleksiz bir şekilde, ondan iktibaslar yaparlar, tenkit ederler, ama Aristo'ya hiç hakaret etmezler. Aynı şekilde Galenus veya Galen'den bahsedince 'Calinos u Fazıl' derken hiç çekinmezler, varsa birisinin fazileti bahsederler. Hâlbuki Batılılar hem Müslümanlardan alırlar hem de mütemadiyen, düşmanlıklarını izhar ederler; mesela İbni Sina'dan Avicenna olarak bahsederken bile yanına bir 'gâvur' sıfatını takiverirler. Maalesef bu daima böyle oldu. Hem alırlar, hem tahkir ederler. En insafılsı tahkir etmese bile kimden aldığını söylemez, kaynağını gizler. Avrupalılar böyle geldiler 17. yüzyıla kadar. Bu yüzyılda kendilerini üstün görmeye başlayınca da İslam dünyasını kötü şekilde tanıtmaya ve aleyhinde çalışmaya başladılar." (Sezgin, 2004, 413-422)

Fuat Sezgin, bu iddiasını biraz daha ileriye taşıyarak Avrupa'nın hem Müslümanları, hem de dünyayı aldatarak yanlış Rönesans tarifi yaptığını söylemektedir:

"Mesele anlamak değil yalnızca. Bilmiyorlar. Hayır! Bilmiyorlar. Çünkü ilimler tarihinde yanlış Rönesans tarifi var. Herkesin kafasında bu tarif mevcut: Yunanlılar ilimleri kurmuş, aradan asırlar geçmiş, XVI. yüzyıl sonlarında Avrupalılar yavaş yavaş bu ilimleri elde etmiş ve geliştirmeye başlamış. Peki! Bu ilimler Avrupalıların eline nasıl geçmiş, hangi coğrafyadan geçmiş, hangi muhteva ile geçmiş. Bunları uzun zaman Avrupalılara unutturdular. İlimler tarihi kitaplarında da bu hakikati görmezden geldiler. Biraz önce zikrettiğim isimler büyük bir insafılsı bu tarife karşı çıkmış. Ancak yanlış malumatlar, düşünceler o kadar derine inmiş ki bunları kolay kolay tashih etmek mümkün değil. Bir neslin değil, birkaç neslin işi bu. Bu işin de çok şuurlu bir şekilde yürütülmesi lazım. Her şeyden önce İslam dünyasının bu çalışmalara yoğun olarak katılması gerek. Açıkça söyleyeyim: İslam dünyası bile bu yanlış düşüncelerin o kadar içinde ki birçok kişiye yaptıklarımızı anlatınca şaşırıp kalıyorlar. Yani işin ilginç tarafı Müslümanların tarihte ne kadar büyük yerleri olduğuna önce Müslümanları inandıracaksınız. Bu da işimizin ne kadar zor olduğunu gösteriyor." (Sezgin, 2012, 49)

Fuat Sezgin'e göre, Batı medeniyeti, İslam düşüncesinin farklı bir kültür havzasında neşvü nema bulmuş halidir. Sezgin, bu konuyu araştırmak için altmış yıl gibi uzun bir süre harcadığını, İslam uygarlığını daha iyi tanıdıkça, Batı dünyasının gerçek yüzünü de gördüğünü söylemektedir. Bu konuyla ilgili bilgi ve araştırmalarının henüz başlarında olduğunu söyleyen Sezgin, buna rağmen Batı uygarlığının, İslam medeniyetinin değişik, coğrafi ve iktisadi şartlar altında gerçekleşen devamı olduğundan kuşku duymamaktadır. Yine Sezgin'e göre, İslam bilimleri, Yunan bilimlerinin bir devamı olarak gelişmiştir. Diğer taraftan bilimler tarihi Yunan bilimlerinin temellerinin eski Mısır ve Babulonya bilimlerine dayandığını ortaya

koymaktadır. Bilimler tarihi bir bütün olup bilim tarihçisinin ödevi, bu bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun bir şekilde önyargısız ve objektif olarak değerlendirmektir (Sezgin, 2012, 12-13).

Sezgin, bu iddiasını biraz daha ileri taşıyarak, Avrupa medeniyetinin İslam uygarlığının bir ürünü olduğunu söylemektedir. Hatta Avrupa medeniyetinin İslam medeniyetinin çocuğu olduğunu iddia etmektedir. Bu konuları araştırmak için 60 yıl harcadığını söyleyen Sezgin'e göre, bugünkü Avrupa medeniyeti, belli bir dönem ve şartlar sonunda farklı ekonomik ve kültürel konjonktürdeki İslam medeniyetinin bir devamıdır. Yine Sezgin'e göre, milletler için zaman, bir insanın ömründen fazla bir şeyi ifade etmektedir. Bu yüzden Avrupa Medeniyetinin düşman olarak görülmemesi, Avrupa'nın geliştirdiği bir takım teknolojik gelişmeleri takip etmek, müspetse almak ve onlara dayanarak yeni hamleler yapmak gerekmektedir (Korkmaz, 2009,83; Balta, 2004).

Etienne Gilson adında bir Fransız düşünürün Rönesans kavramı hakkında yaptığı yorumu ele alan Sezgin, bu kavramı Avrupa uygarlığının İslam medeniyetini aradan çıkararak doğrudan Yunan felsefesine dayanması projesi olarak tanımlamaktadır. Sezgin, Rönesans ile birlikte Avrupa'nın İslam düşüncesine sırtını nasıl döndüğünü şöyle anlatmaktadır:

“Rönesans kelimesi on sekizinci yüzyılda ilk defa birden bire ortaya çıktı. Bir Fransız âlimi var: Mösyö Etienne Gilson. O diyor ki: ‘Rönesans tabiri profesörlerin bir kuliste düşünüp taşınıp uydurdıkları bir kelimedir. Katiyen hakikatle ilgisi olmayan, fakat hakikati bastırmak için zorla aranmış suni bir tabirdir. Rönesans tamamıyla uydurma bir kelimedir ve böyle bir hadise katiyen yok. Rönesans’ı şu manada alıyorlar: Yunanlılarda büyük bir bilimsel birikimi var-ki bunu biz de kabul ediyoruz- sonra bu sekiz-dokuz yüzyıl devam ediyor, ondan sonra aradaki koca bir İslam medeniyetinin bilime katkılarını hiç kabul etmeden, yok farz edip atlayarak; 13. yüzyılda aldıklarını da Yunanlıların ilmi olarak tanıtıp alıyorlar, sonra da buna Rönesans diyorlar. Halbuki hakikat bu değil. Gerçekte ise önce İslam dünyasından Arapça yazılmış eserleri alarak okuyorlar, Müslümanların felsefe kitaplarını tanıyorlar ve sonra yavaş yavaş İbn-i Sina'nın tercümeleri ile Yunan ilimlerini, Aristoteles'in felsefe kitaplarını tanıyorlar. Esas hocalarını, bir tarafa atıp unutuyorlar, çünkü onları ‘gavur’ olarak niteliyorlar. Diğer taraftan Aristoteles’i tutuyorlar, ancak onların inancına göre Aristoteles daha çok ‘gavurdur’, ‘ateisttir’. Bizim dünyamıza bakışlarındaki mantık ve anlayış budur. Bu şekilde kalıyor. Fakat diğer taraftan Aristoteles’e yüklenenleri de vardır. Ona da ‘gavur’ falan derler. Düşününüz ki on üçüncü yüzyılda Paris’te Aristoteles’in kitaplarının okunmasına kilise bir yasak koyuyor ve bir müddet Aristoteles’in kitapları

yasaklanıyor. Ben Aristoteles'in birçok kitabının Türkçe tercümesini gördüm, hiç yasaklanmamıştır." (Korkmaz, 2009, 178; Yılmaz, 2009, 45)

Yaptığı 60 yıllık araştırmalar boyunca elde ettiği verilerde Fuat Sezgin, Avrupalıların İslam dünyasının bilim ve teknoloji alanında elde etmiş olduğu büyük başarıların üstünü örtmeye çalıştığını tespit etmiştir. Fuat Sezgin'e göre, Avrupalıların İslam dünyasından felsefe ve bilim alanında kitap taşıma süreci son derece sancılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Zira Avrupalılar Müslümanları düşman olarak görmekteydiler. Yüzyıllar boyunca Müslümanlarla savaşmışlar ve hep kaybetmişlerdi. Kaybettikleri her savaştan sonra Müslümanlara karşı daha fazla kin ve nefretle dolmuşlardı. Bu nedenle Avrupalı araştırmacılar bilimleri hocalarından değil sanki düşmanlarından almış gibi düşünmüşlerdir. Tercüme edilen kitapların Müslüman yazarları zikredilmeyerek sanki bunları Avrupalı bir araştırmacı hazırlamış gibi yansıtmışlardır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Müslümanlara ait kitapları gasp etmişlerdir. Fuat Sezgin, bu süreci şöyle anlatmaktadır:

"İslamiyet ortaya çıkışının 2. yüzyılında İspanya'ya (Endülüs) ayakbastı. İslamiyet İspanya'ya ayak basmasıyla kendi kaderini çizdi. Yeni bir dinin temsilcisi olarak oraya gitti. İnsanları ilmiyle dehşete düşürdü. Orada yaşayan Hıristiyan ve Yahudileri etkiledi. İslam oraya girmesiyle onların şuur sahalarına girmişti. Bu onları uyandırdı ve Haçlı seferlerine itti. Bir kördüğüm şeklinde olsa da, papazlar, Müslüman âlimlerin kitaplarını Latince'ye tercüme ederek bilimsel gelişmenin ilk adımlarını atıyorlardı. Yahudiler ağırlıkta olmak üzere, tercüme papazlar yapıyordu. Çünkü Avrupa'da başka okuma yazma bilen yok gibiydi. Bu arada, Batı bilimini sanıldığı aksine din adamlarına borçlu. Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerinin eserlerini kaynak göstermeden intihal ediyorlardı. Eserlerin isimlerini değiştiriyorlardı. Bu yüzden Batı uygarlık ve biliminin temeli aradaki İslam bilimi atlanarak ondan önceki yüksek medeniyet olan Yunanlılara izafe ediliyor. Örneğin 13. yüzyılda yaşayan Raymondus Lullus adındaki papaz, az Arapça bilmesine rağmen, Avrupa'da Arapça eğitim veren merkezler kuruyor ve Müslümanları kendi silahları ile vuralım diyordu. Kitaplar yazıyor ve büyük bir âlim olarak geçiniyordu. Fakat bundan 50 yıl önce ortaya çıktı ki, bu adamın 70'e yakın eserinin hepsinin Arapçaları vardı. Yani bunların hepsi Arapçadan tercüme edilmişti." (Korkmaz, 2009, 168; Kışlakçı, 2006)

Fuat Sezgin'e göre, İslam coğrafyasından getirilen bu kitaplar çeviri merkezlerinde yazarları değiştirilerek Avrupa ülkelerine dağıtılıyordu. Örneğin: İslam dünyasında Müslümanlar tarafından kaleme alınan kitapları İtalya'ya taşıyan ve onları tercüme eden Constantinus Africanus (d.1020 - ö.1087) adlı şahıs Hristiyan bir Arap'tı. Rivayetlere göre Africanus İslam

ölkelerinden getirdiği 80 kadar kitabı manastıra kapanarak Latince bilen din adamları ile birlikte tercüme etmiştir. Bu kitapların 25 tanesi tıp ile ilgiliydi. Yine Sezgin'e göre, kitapların yazarlarının yerine ya kendi ismini veyahut Hıristiyan olan başka birilerinin isimlerini yazıyordu. Örneğin, 20. yüzyıla kadar ulaşan bir tıp kitabının yazarı Galen (d. 129 - ö. 216) olarak gösterilmiştir. Hâlbuki bu kitabın yazarı Huneyn b. İshak (d. 810 - ö. 873)'tır (Sezgin, 2018, 103-104).

Fuat Sezgin'e göre, hem Avrupalıların hem de Yunanlıların kaynak gösterme alışkanlıkları yoktu: “Bu münasebetle bilimler tarihinde göz önüne alınmayan iki önemli gerçeği dile getirmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi: Avrupa'da yaklaşık 17. yüzyıla kadar kaynak belirtme alışkanlığı yoktu ve bu durum yakın geçmişte ortaya çıkmıştır. Ayrıca birçok Arapça kitap tercümesi, ya Avrupalı ya da Yunanlı bilginlerin adı altında yüzyıllar boyunca yayımlanmıştır. Kaynak kullanma alışkanlığı, büyük Yunan bilginlerinde de çok zayıftı. Sokrates ve Aristo başta olmak üzere bütün Yunan filozofları hangi kaynaklardan beslendiğini açıklamamıştır. Sadece Platon “mağara metaforu”nu Mısırlı bir rahipten öğrendiğini belirtmektedir. Kaynakları, sistemli bir şekilde verme, geçen kuşakların emeklerini anma prensibi İslam kültür dünyasının karakteristik özelliklerinden biridir. Maalesef bu gerçek, bilimler tarihinde gözden kaçırılmıştır” (Korkmaz, 2009, 220; Sezgin, 2008, 74).

Daha da korkunç olan husus İslam dünyasından getirilen binlerce eserin müellifi değiştirilerek yayınlanmaktaydı. Sezgin bu hususu şöyle anlatmaktadır:

“11. yüzyılın ortalarında tıptan anlayan Constantinus Africanus (d.1020 - ö.1087) adlı Tunus'lu bir şahıs Güney İtalya'ya turist olarak gitti. Oradaki tıbbın çok ilkel olduğunu gördükten sonra Tunus'a dönüp birçok tıp kitabı getirerek durumu değiştirmeye karar verdi. Üç yıl sonra birçok kitapla Salerno'ya geldi. O bir Hıristiyan Arap mıydı yoksa sonradan mı Hıristiyan oldu bilinmiyor. Ancak bir rahip olan Costantinus bu kitapların çeviri işini yapmak için Monte Cassino manastırına kapandı. Bu esnada 25 önemli tıp kitabını Latince çevirisini arkadaşlarına dikte ettirdi. İşin acı tarafı şu ki, O bu kitapları ya kendi ya da eski Yunan otoritelerinin adı altında yayınlıyordu. Bunu Avrupa'da herkes biliyordu ve normal karşılanıyordu. Aynı kitapların bazıları başkaları tarafından Arapça asıllarından ikinci bir defa tercüme edildi. Her şeye rağmen Constantinus tarafından yayınlanan kitaplar yapılan diğer yüzlerce tercümenin yanında Avrupa'daki tıbbın önemli kaynakları olarak değerlerini kaybetmediler. Şaşılacak bir şey olarak şunu sözlerime eklemek istiyorum: 19. yüzyılın ortalarında bir tıp tarihçisi bir bilim kongresinde bu Constantinus'un ya Salerno Körfezinde ya da Monte

Cassino'nun tepesinde bir heykelinin dikilmesini öneriyordu.” (Sezgin, 2012, 20)

Müslümanların Duraklama ve Gerileme Nedenleri

Fuat Sezgin'e göre, 8. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar neredeyse 800 yıl boyunca İslam dünyası atın çağlarını yaşamıştır. Ancak İslam dünyasında önce duraklama ve sonra gerileme olarak adlandırabileceğimiz dönemlerin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bunu bütün medeniyetlerin makus talihi yani “mafsal kireçlenmesi” olarak tanımlayanlar olduğu gibi “ehl-i sünnet ve'l-cemaat” geleneğinin güçlenmesi başta olmak üzere farklı nedenler ileri sürülenler de var. Bunun yanı sıra İslam dünyasında Gazali (d. 1058 – ö. 1111)'nin felsefe ve filozoflarla ilgili yaklaşımlarının yanlış yorumlanması (Gazali, 2018, 33) ile birlikte felsefi ve dolayısıyla bilimsel konularda kötü bir gidişatın ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu kötü gidişatın ne yazık ki Osmanlı devletinde de devam ettiğini söylememiz gerekiyor. Nitekim her alanda olduğu gibi bilim ve teknoloji alanında da son derece önemli atılımlar yapıldığı Osmanlı devleti döneminde medrese müfredat programlarından felsefe dersi çıkarılmıştır (Uzunçarşılı, 1988, 19). Bununla da yetinilmemiş ders konuları ali ve tali ilimler şeklinde tasnif edilerek, tıp ve fen bilimleri tali ilimler bölümüne alınarak kademe kademe bunların önem derecesi düşürülmüştür (İzgi, 1997, I, 131). Osmanlı devletindeki bu olumsuz gidişat diğer İslam ülkelerinde de paralel bir şekilde devam etmiştir. Bu olumsuz gidişatın nirengi noktalarından birisi de, Takiyettin Rasathanesi ile ilgili 1580 yılında yaşanan olaylardı. Bu olaylardan sonra rasathanenin faaliyetlerini durdurmak için Padişah III. Murat (d. 1574–ö. 1595), Şeyhülislam Kadızade'den fetva istemiştir. Bu fetvanın verilmesi üzerine rasathane Osmanlı donanması tarafından denizden topa tutularak yok edilmiştir. Ne yazık ki bu rasathane çalışanları gökbilimle uğraşmak yerine büyü ve kehanetlere dalmışlardı (Sezgin, 2012, 84-97).

Sezgin'e göre, felsefe ve bilim alanında İslam dünyasında ortaya çıkan baş döndürücü gelişmeler Müslümanlara unutturulmuş, aksine İslam dininin terakkiye mani olduğu iddia edilmiştir. Fuat Sezgin, İslam dünyasındaki gerilemenin nedeninin katıyen din olmadığını ifade etmektedir. Bilakis ilk dönemlerden itibaren din bilimi teşvik etmiştir. Eğer aksi olsaydı İslam dünyasında felsefe ve bilimin gelişmesini göremezdik. Sezgin'e göre İslam dünyasının bu kompleksten kurtulması gerekmektedir. İslam dünyasının altın çağında matematik, kimya, fizik, tıp, sosyoloji, coğrafya ve tarih alanında ortaya koyduklarını kimse bilmiyor, bilenler de bu konu hakkında yarım yamalak bilgilere sahipler. Dolayısıyla bu iddianın gerçek dışı

olduğunun anlatılması için dünya bilimler tarihinin yeniden yazılması gerekmektedir (Korkmaz, 2009, 168; Kışlakçı, 2006).

Sezgin, Türkiye’de Müslümanların geri kalma nedeninin din olduğunun sürekli tekrarlanarak birçok insanda fikr-i sabit haline geldiğini şöyle anlatmaktadır:

“Türkiye’de birçok insanın rahatlıkla dile getirdiği bir izah var, o da İslam topluluklarının bugünkü geriliklerinin sebebinin bizzat İslam dini olduğu şeklinde tekrarlana tekrarlana ezberlenmiş bir cevap... Bu konu ile ilgili Franz Rosenthal’ın ilginç bir cevabı var. Rosenthal 1938’den önce Nazi Almanya’sını terk edip Amerika’ya göçebilen Yahudi kökenli büyük bir oryantalist idi. O şöyle diyor: “Eğer İslam dini ta başlangıçtan itibaren ilmin rolünü dinin ve böylece bütün bir insan hayatının asıl itici gücü olarak öne sürmemiş olsaydı, belki de kapsamı hızla genişleyen çeviri faaliyetlerini temellendirmek için Müslümanlara tıp ve pozitif bilimlerle tanışmayı çekici gösteren ne pratik faydacılık ne de felsefi –teolojik sorunlarla uğraşmalarına sebep olan teorik faydacılık kafi gelebilirdi. İlim böylesine merkezi bir konuma yerleştirilmiş hatta nerdeyse dini bir saygı görmüş olmasaydı, muhtemelen tercüme faaliyetleri olduğundan daha az sürükleyici ve daha çok yaşamak için pek zaruri olanı almaya yönelik olup gerçekte bilinenden farklı şekilde sınırlanmış olarak kalırdı.” (Sezgin, 2012, 91)

Fuat Sezgin’e göre; İslam dünyası ve Müslümanlar kendi geçmişlerinden haberdar değildir. Bu bilgisizlikten istifade eden Avrupalılar hem hazırlamış oldukları bilim tarihi kitaplarında Müslümanlara yer vermemiş, hem de onların geri kalmalarına neden olarak İslam dinini göstermişlerdir. Fuat Sezgin, 61 yıldır bu konuları çalıştığını ve bu zaman diliminde sadece İslam kültür dünyasının bilimler tarihindeki yerini araştırdığını söylemektedir. Sezgin, günümüzde gençlerin bu konularda neler düşündüğünü bilmediğini ancak Türklerin İslam dünyasının ürettiği değerlerin bilimler tarihindeki yerini ya çok az biliyorlar, ya da hiç bilmediklerini veyahut da bunlar hakkında hala bir takım önyargılara sahip olduğunu belirtir. Batı dünyasının bilim ve teknolojiye büyük başarıları hem İslam dünyasında hem de bunun bir parçası olan Türkiye’de kompleks yaratmaktadır. Dahası Türk aydınları arasında hala azımsanmayacak kadar bir topluluk Batı uygarlığının bir parçası olabilmemiz için İslam’dan kurtulmamız gerektiğine inanmaktadır (Sezgin, 2012, 11).

Sonuç

Bilindiği gibi, bazı çevreler Avrupa’da 17. yüzyılda felsefe ve bilim alanında görülen gelişimi doğrudan antik Yunan’a bağlamaktaydı. İslam dünyasından

ise, olsa olsa birkaç kitabın çevirisi yapılmış olabilirdi. Hâlbuki bugünkü Batı uygarlığının beslendiği kaynakları ortaya çıkarmanın yolu gerçek İslam uygarlığını öğretmekten geçmektedir. Yine Batı medeniyetinin temellerinin anlaşılması, İslam bilim tarihi hakkında gerçeklerin öğretilmesine bağlıdır. Müslümanların Antik Yunan felsefe ve bilimine ilgisinin başlangıcı hicri 1. yüzyıldır. Bu dönemde Müslümanlar felsefe ve bilimle ilgili topladıkları kitapların tercümelerini yapmışlardır. Öncelikle bu tercüme eserlerin şerhleri yazılmış daha sonra bu kitaplardan esinlenerek binlerce kitap yazılmıştır. Bu dönemi özgün İslam felsefe ve bilimi takip etmiştir. *Dolayısıyla İslam biliminin özgün olmadığına yönelik iddia kocaman bir yalandır.*

Yukarıda da belirtildiği gibi hicri 2. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında felsefe ve bilim alanında önemli gelişmeler olmuştur. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse Hicri 1. yüzyıl itibariyle bilim ve felsefe alanında özgün çalışmalar başlamıştır. Bu tarihten itibaren İslam medeniyeti on yüzyıl gibi uzun bir süre kesintisiz devam etmiştir. İslam medeniyeti 200 yıl içinde ortaya çıkmışken Avrupa medeniyetinin ortaya çıkması için 500 yıl geçmesi gerekmiştir. İslam medeniyeti ortaya çıkarken yararlandığı kaynakları açıklamaktan çekinmezken Avrupa uygarlığı sebep-i vücudu olan İslam bilginlerine karşı önyargı ve düşmanlık hisleri ile yaklaşmıştır.

Fuat Sezgin'e göre, İslam dünyasından temin edilen bilim ve felsefe kitaplarının çevirilerinin yapılması için İspanya, İtalya ve Bizans olmak üzere 3 ayrı devlet öncülük yapmıştır. Bu ülkelerde kurulan tercüme ofisleri sayesinde İslam ülkelerinden getirilen binlerce kitabın çevirisi yapılmıştır. Batı felsefesi ve bilimi İslam dünyasından getirilen ve tercüme edilen bu kitaplar sayesinde ortaya çıkmıştır. Ancak Avrupalı mütercimler bu tercümelerin büyük bir kısmına Müslüman müelliflerinin yerine ya kendi adlarını ya da başka gayri Müslimlerin adlarını yazmışlardır. Başka bir ifadeyle, Müslüman bilginlere ait kitaplar Avrupalılarca adeta yağmalanmıştır.

Yine Fuat Sezgin'e göre, Avrupa'da tıp, coğrafya, fizik, matematik, astronomi vb. gibi bilim dallarındaki kitaplarla başlayan bu çeviri hareketi zamanla neredeyse bütün alanları kapsamıştır. Burada Müslüman bilginlerin birçok modern disiplinin kurucusu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Avrupalılar tarafından birçok keşif ve icatlar bilinçli olarak Avrupalı bilim adamlarına atfedilirken bunların asıl sahipleri Müslüman âlimlerdir. Yapılan bu çevirilerden sonra Batı diliyle yayınlanan kitapların hangi İslam düşünürüne ait olduğu bilinmediği için ciddi bir bilgi kirliliği ortaya çıkmıştır. Bu yüzden İslam düşüncesi Batıyı şu alanlarda etkiledi deyip somut deliller ortaya koymak bugün için oldukça zor ve zahmetli bir iş

olarak önümüzde durmaktadır. Bu konularda daha somut şeyler söyleyebilmemiz için daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle Batı'da araştırmacıların ilgisini bekleyen İslam dünyasına ait kitapların bulunup çıkarılmasından sonra bu konuda daha sağlıklı şeyler söylenebilir. Burada Fuat Sezgin'in yaptığı çalışmalarla İslam dünyasını "Batı hayranlığı" olarak tanımlayabileceğimiz dogmatik uykusundan uyandırmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Sezgin'in yaptığı çalışmalara baktığımızda İslam dünyasının iki önemli alanda Batı'yı etkilediğini söyleyebiliriz:

1. Birinci alan olarak Coğrafya ve özellikle matematiksel coğrafya alanı gösterilebilir. Bilindiği gibi, Müslüman denizciler ellerinde haritalarla 1. yüzyıldan itibaren denizlerde ve okyanuslarda keşif çalışmalarına başlamışlardı. Dolayısıyla Batılı denizciler tarafından yapılan deniz seferleri İslam dünyasından alınan ve tercüme edilen haritalar sayesinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle en önemli coğrafi keşif olarak bilinen "Amerika'nın keşfi" hadisesi de Müslüman denizciler ve coğrafyacılar sayesinde gerçekleşmiştir. Dahası Müslüman denizciler tarafından İspanyollardan çok daha önce Amerika kıtası keşfedilmiş, bölge hakkında bilgi toplanmış buna bağlı olarak da harita çizilmişti. Nitekim bir şekilde İspanyolların eline geçen bu haritalar Amerika kıtasının Cristoph Colomb (d. 1451 – ö. 1506) tarafından keşfedilmesini sağlamıştır. Zira Kristof Colomp Amerika'ya elinde bir harita ile gitmiştir. Fuat Sezgin'e göre, bu dönemde birçok Batı ülkesi bırakın harita çizmek komşu ülkeler hakkında bile bilgi sahibi değildi. Zira Müslümanlar matematiksel coğrafya ve kartografya alanında erken dönemlerde çalışmaya başlamışlar ve bu alanlarda çok önemli mesafeler kat etmişlerdi.
2. Diğeri ise tıp alanıdır. Bilindiği gibi, İbni Sina-Kanun fi't-Tıp, Razi-Kitabu'l-Havi, Zahravi -Kitabu't-Tasrif'i ile İslam dünyasında tıp alanında dev eserler verilmiştir. Bu esnada Batı'da Hz. İsa'nın şifacı (healer) olma özelliği nedeniyle sağlık hizmetlerini kilise yürütmekteydi. Bu eserler daha sonra başta Batı dilleri olmak üzere birçok dile çevrilmiş ve tıp alanının gelişmesinde büyük katkılar sunmuşlardır. Örneğin, İbni Sina'nın Kanun fi't-Tıp adlı dev yapıtı Avrupa tıp fakültelerinde 600 yıldan daha fazla ders kitabı olarak okutulmuştur. İslam dünyasına baktığımızda 872-874 yıllarında yani 9. yüzyılda Kahire'de çok amaçlı hastaneler topluma hizmet sunmaktaydı. Bu hastanelerde Müslümanlar tedavi olduğu gibi bir şekilde Kahire'ye yolu düşen gayri Müslim gezginlerde tedavi görmüşlerdir. Hastane içinde birçok farklı bölümün bulunması da yine bu alanda Müslüman hekimlerin başarılı çalışmalarının bir sonucudur.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, Avrupa bilimi kilisenin dolayısıyla papazların eseridir. Başka bir ifadeyle, ilk birkaç yüz yıl boyunca İslam ülkelerinden getirilen Arapça kitapların Latinceye tercüme işini kilise teşkilatı organize etmekteydi. İspanya’da başlayan Arapça kitapların Latinceye tercüme işi ilk zamanlar ruhban sınıfının elindeydi. Zira Avrupa’da kilise mensuplarının dışında eğitim öğretim ile meşgul olan kimse yoktu. Mesela bir papaz olan Lupitus 10. yüzyılda ilk usturlap kitapçığını yazmıştır. Öyle ki bu kitapçıkta kullanılan terim ve rakamların hemen tamamı Arapçaydı. Yine 945-1003 yılları arasında yaşamış başka bir papaz olan Gerbert Arapça rakamları Latinceye çevirmiştir. Papazlar veyahutta kilise durduk yerde İslam dünyasından gelen kitaplara sarılmamıştır. Aristo felsefesine dayanarak oluşturulan skolastik felsefe Avrupa’ya hitap edememeye başlamıştır. Din, bilim ve felsefeyi tekelinde tutmaya çalışan kilise toplumun ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Dolayısıyla kilise, Batı dünyası üzerindeki hâkimiyetini büyük oranda yitirmiştir. Bilindiği gibi, Hristiyan teolojisinin 14. yüzyıldan sonra toplum üzerindeki etkisinin kaybolması sonucu Hristiyanlığın dogmaları halk tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Dolayısıyla kiliseden bağımsız çalışan bilginler İslam dünyasından getirilen ve çevirisi yapılan eserlere daha toleranslı bir şekilde yaklaşmışlardır. Her ne kadar Avrupa aydınları, İslam düşünürlerinden ve onların eserlerinden haz etmeseler de toplum üzerindeki kilise baskısını kırmak için İslam felsefe ve bilimine sarılmışlardır.

Kaynaklar

- Açıkgenç, A. (2018). *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Adıvar, A. A. (1991). *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Balta, İ. (2004). Batı Uygarlığı, İslam Medeniyetinin Çocuğudur. *Aksiyon Dergisi*. Sayı 489.
- Bayraktar, M. (2017). *İslam Felsefesine Giriş*. Ankara: TDV Yayınları.
- Biruni. (2013). *Tahdidü Nihyetü’l-Emakin*. Ankara: TTK Yayınları.
- En-Nedim. (2017). *el-Fihrist*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Farabi. (2004). *İlimlerin Sayımı*. (çev. A. Arslan). Ankara: Divan Kitap.
- Gazali. (2015). *el- Munkız mine’d-Dalal*. (çev. O. Arpaçukuru). İstanbul: Beyan Yayınları.
- İbn Haldun. (2018). *Mukaddime*. İstanbul: İlgi Kültür, Sanat Yayınları.

- İzgi, C. (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim I-II*. İstanbul: İz Yayınları.
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi: İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Karahan, A. (2003). “İslam Medeniyetinin Duraklama Sebepleri” Konferansı; Fuat Sezgin, Prof. Dr. *Hadis Tetkikleri Dergisi*. 1 (2), 205- 211.
- Kenan, S. (2003). İslam Dünyasının Duraklama Sebepleri Üzerine Ünlü İlimler Tarihçisi Fuat Sezgin’i Dinlemek. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1 (4).
- Kıslakçı T. (2006, 15 Nisan). Prof. Dr. Fuat Sezgin, Dünya Bilimler Tarihi Yeniden Yazılmalı dedi. *Yeni Şafak Gazetesi*. Erişim adresi: <http://www.yenisafak.com>.
- Korkmaz, T. (2009). 20. y.y. *İslam Bilim Tarihi Çalışmaları George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özdemir, M. (2017). *Endülüslü Müslümanları*. Ankara: TDV Yayınları.
- Sezgin, F. (1957). İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. 2. 19-35.
- Sezgin, F. (1960). İslam Tarihinde Rivayetlerin Değeri. 5. *Türk Tarih Kongresi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 9, 243-252.
- Sezgin, F. (1985). Müslümanların İlimler Tarihindeki Yeri. *Bilim ve Sanat Dergisi*. 1 (3). 203-217.
- Sezgin, F. (2004). İslam Kültür Dünyasının İlimler Tarihindeki Yeri. *İslamiyat Dergisi*. 7 (2). 413-422.
- Sezgin, F. (2006, Temmuz). Amerika’nın Müslümanlar Tarafından Kristof Kolomb Öncesi Keşfi. Konferansta sunulan bildiri, İstanbul Teknik Üniversitesi Ayazağa Yerleşkesi, İstanbul.
- Sezgin, F. (2008). *İslam’da Bilim ve Teknik*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları.
- Sezgin, F. (2012). *İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sezgin, F. (2018). *Bilim Tarihi Sohbetleri*. (16. bs.). (Söyleşi: Sefer Turan). İstanbul: Timaş Yayınları.

İ. YILDIZ

ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number:1, (Nisan/April 2020): 13-44 (Atf için/To cite).

Tekden, K. (2015). *İnsanın Sırrı*. Kayseri: Tüzdev Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yılmaz, İ. (2009). *Yitik hazinenin Kâşifi: Fuat Sezgin*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.